

Prikaz likova s teškoćama i invaliditetom u literaturi za djecu i mlade

---

Kefurt, Nataša

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:568676>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2020-11-25**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Prikaz likova s teškoćama i invaliditetom u literaturi za djecu i mlade

Ime i prezime studenta

Nataša Kefurt

Zagreb, rujan 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Prikaz likova s teškoćama i invaliditetom u literaturi za djecu i mlade

Ime i prezime studenta

Nataša Kefurt

Ime i prezime mentora

doc. dr. sc. Ana Wagner Jakab

Zagreb, rujan 2018.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Prikaz likova s teškoćama i invaliditetom u literaturi za djecu i mlade* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Nataša Kefurt

Zagreb, rujan 2018.

Zahvaljujem se mentorici doc.dr.sc. Ani Wagner Jakab na suradnji, ukazanom povjerenju, mnoštvu korisnih savjeta, strpljenju i povrh svega razumijevanju, posebice tijekom mog višemjesečnog boravka u inozemstvu.

Hvala mojim prijateljima iz zajednice Arka – Korablja, zbog čije slikovnice je i stvorena ideja o ovome diplomskom radu, kao i zajednici L'Arche à Lyon na jedanaestomjesečnoj »školi života« te fleksibilnosti i nebrojenim porukama ohrabrenja, čak i onda kada se činilo da neću stići ispuniti svoje obaveze.

Naposljetku hvala mojoj obitelji, dragim prijateljima i kolegama na neizmjerne podršci i ohrabrenju tijekom cijelog studiranja.

Naslov rada: Prikaz likova s teškoćama i invaliditetom u literaturi za djecu i mlade

Studentica: Nataša Kefurt

Mentorica: doc. dr. sc. Ana Wagner Jakab

Program/modul: Edukacijska rehabilitacija / Inkluzivna edukacija i rehabilitacija

Sažetak

Literatura, točnije pisana riječ, od samog je početka prisutna u životu pojedinca te mu služi kao posrednik u primanju informacija i stjecanju novih znanja, budući da je njome moguće na indirektan način upoznati svijet koji nas okružuje i različitosti unutar njega. Posebice je posrednički značaj literature vidljiv tijekom odrastanja, obzirom da djeca i mladi nemaju priliku doći u doticaj sa svim fenomenima prisutnim u ovome svijetu, razumjeti njihove karakteristike te pritom steći određeno iskustvo i formirati vlastite stavove. Jedan od takvih fenomena su nedvojbeno teškoće i invaliditet, obzirom da su prisutne kod određenog postotka populacije. Stoga se otvara pitanje postoje li literarna djela koja mogu poslužiti kao posrednik u širenju svjesnosti o problematici teškoća i invaliditeta kod djece i mladih.

Cilj rada je dobiti uvid u dostupna literarna djela na hrvatskom jeziku koja u svome sadržaju obrađuju tematiku teškoća i invaliditeta, analizirati ih s literarnog i edukacijskog aspekta kako bi se time utvrdila njihova kvaliteta i razina primjerenosti prilikom korištenja u radu s djecom i mladima u svrhu njihove senzibilizacije spram pojedinaca s teškoćama i invaliditetom.

Prikupljeni podaci ukazuju kako postoji određen, nešto manji, broj literarnih djela na hrvatskom jeziku koja se ističu svojom kvalitetom, točnije na prikladan način progovaraju o problematici teškoća odnosno invaliditeta te su time primjerena za korištenje u radu s djecom i mladima. No, generalno, sama književnost i dalje nije potpuno očišćena od diskriminativnih prikaza osoba s teškoćama i invaliditetom, što vodi do potrebe za kreiranjem sustavnog pregleda u kojem će se posebno istaknuti prikladna literarna djela kako bi djeca i mladi, ali i njihovi roditelji te obrazovni stručnjaci, bili u mogućnosti učiniti ispravan odabir tijekom vlastite potrage za prikladnim literarnim djelima koja u svom sadržaju obrađuju tematiku teškoća i invaliditeta.

Ključne riječi: literatura za djecu i mlade, literarni likovi, čitanje, teškoće, invaliditet

Title: Portrayal of characters with disabilities in juvenile literature

Student: Nataša Kefurt

Mentor: doc. dr. sc. Ana Wagner Jakab

Programme/Module: Educational Rehabilitation / Inclusive Education and Rehabilitation

Abstract

Literature, or rather a written word, has been present in the life of the individual since its beginning and serves as a mediator in receiving information and acquiring new knowledge, since it is, with literature, indirectly possible to get to know the world that surrounds us and the differences within it. The importance of literature is particularly evident during growing up, as children and young adults do not have the opportunity to be in touch with all the phenomena present in this world, to understand their characteristics and to gain some experience in addition to form their own attitudes. Undoubtedly, one such phenomenon is disability, considering that it is present at a certain percentage of the population. Therefore, the question arises as to whether there are any books that can serve as a mediator with children and young adults in the dissemination of their awareness of various disabilities.

Aim of this paper is to get insight into available books in Croatian language about disability, to analyze them from literary and educational aspect to determine their quality and level of its appropriateness in order of using them with children and young adults in purpose of their sensibilisation towards individuals with disabilities.

The collected data indicate that there is a certain, smaller, number of books in Croatian language which stand out with its quality, in fact they adequately discuss issues of disabilities and are consequently appropriate for education of children and young adults. But, generally, literature itself is still not completely cleaned from the discriminatory portrayals of people with disabilities, leading to the necessity of creating a systematic review in which appropriate books will be particularly highlighted, so that children and young adults, as well as their parents and educators, will be able to make right choice during their own search for suitable books that are promoting disabilities in its content.

Keywords: juvenile literature, literal characters, reading, disabilities

SADRŽAJ

UVOD	8
1. LITERATURA ZA DJECU I MLADE.....	9
1.1.DEFINICIJA	9
1.2.ODREDNICE KNJIŽEVNOG DJELA NAMIJENJENOG DJECI I MLADIMA	10
1.3.ULOGA LITERATURE U DJEČJEM RAZVOJU	11
2. ČITANJE.....	12
1.4.DEFINICIJA I SVRHA ČITANJA	12
1.5.ČITANJE I RAZUMIJEVANJE PROČITANOG	12
1.6.MOTIVACIJA ZA ČITANJE	13
1.7.STJECANJE NAVIKE ČITANJA I PRISTUP LITERATURI OBZIROM NA RAZVOJNU DOB.....	14
1.7.1.DIJETE JOŠ NE ČITA (0 – 6 GODINA)	14
1.7.2.POČECI SAMOSTALNOG ČITANJA (6 – 9 GODINA)	15
1.7.3.KASNIJE DJETINJSTVO (9 – 12 GODINA)	16
1.7.4.DIFERENCIJACIJA ČITANJA (13/14 – 17 GODINA)	16
3. ODNOS LITERATURE PREMA TEŠKOĆAMA I INVALIDITETU	18
1.8.POVIJEST LITERATURNIH DJELA KOJA U SVOME SADRŽAJU PRIKAZUJU TEŠKOĆE I INVALIDITET	18
1.9.POTREBA ZA KREIRANJEM INKLUZIVNIH LITERARNIH DJELA.....	24
1.10.VAŽNOST RAZVOJA LIKOVA S INVALIDITETOM	25
1.11.DJECA TIPIČNOG RAZVOJA I PROMIŠLJANJA O INKLUZIJI	26
1.12.DOBROBITI KORIŠTENJA INKLUZIVNE LITERATURE.....	28
1.13.ŠMJERNICE ZA VREDNOVANJE INKLUZIVNIH LITERARNIH DJELA.....	32
4. INKLUZIVNA LITERATurna DJELA DOSTUPNA NA HRVATSKOM JEZIKU	34
4.1. BONTONČIĆ ILI KAKO SVIMA BITI PRIJATELJ	36
4.2. MEDO U KOLICIMA.....	40
4.3. MOJ BRAT JE AUTIST	44
4.4. MOJA PRIJATELJICA IMA DOWNOV SINDROM	49
4.5. PRIČA O VEDRANU.....	54
4.6. HUMANDEL.....	59
4.7. MARCELO U STVARNOME SVIJETU	64
ZAKLJUČAK	70
LITERATURA.....	71

Uvod

U današnjem je svijetu pisana riječ, najjednostavnije rečeno, sveprisutna pojava budući da nas ona generalno prati kroz gotovo sve sfere našega života te je u svojoj sveprisutnosti ponekad očigledna, a ponekad skrivena ili jedva primjetna. No, bez obzira na stupanj u kojem je eksponirana, ima izrazito snažan utjecaj na život pojedinca jer mu kao takva osigurava nova saznanja, omogućava upoznavanje svijeta i dobivanje njegove šire slike te ujedno prenosi emocije, dok s druge strane omogućava tom istom pojedincu da na indirektan način istraži ono što mu nije na dohvata ruke te tako razvija vlastite stavove i promišljanja o određenim više ili manje poznatim temama. Stoga literatura u svom opsegu itekako može progovarati i o temi teškoća, odnosno invaliditeta, obzirom da je ono kao stanje široj populaciji relativno nepoznato, budući da je prisutno tek kod određenog broja osoba, dok su ostali pojedinci na različite načine informirani o istoj toj temi i njihova saznanja mogu varirati i razlikovati se, što je posebice vidljivo kroz stavove te način ophođenja spram pojedinaca s teškoćama i invaliditetom. Nadalje, poznato je i kako vlastite stavove formiramo već od djetinjstva, točnije prvim susretom s određenim pojmovima i pojavama te se time postavlja pitanje je li moguće posredstvom literature koja progovara o konceptu teškoća odnosno invaliditeta približiti djeci i mladima navedenu problematiku i tako im pomoći u formiranju vlastitih stavova i učenju prikladnih načina ophođenja spram pojedinaca s teškoćama i invaliditetom.

Stoga će se u ovome diplomskom radu nastojati pomnije razjasniti značenje literature namijenjene djeci i mladima u svrhu shvaćanja njezine uloge u dječjem razvoju i benefita koji se njome postižu. Zatim će se spomenuti i čitanje kao jedan od najvažnijih ciljeva u suvremenim obrazovnim sustavima, kao i proces stjecanja navike čitanja koji se mijenja obzirom na razvojnu dob mladog čitatelja. Nadalje nastojati će se i predstaviti odnos literature spram teškoća i invaliditeta, odnosno kako je navedena tematika prikazana u literaturi za djecu i mlade kroz povijest i kakvo je stanje danas te zašto je važno kreirati literarna djela koja promoviraju inkluziju. Ujedno, navesti će se i poneki dokazi o tome kako djeca i mladi promišljaju o inkluziji i vrednuju literarna djela koja ju promoviraju. Na kraju će se predstaviti izbor literarnih djela na hrvatskom jeziku koja u svom sadržaju promoviraju tematiku teškoća i invaliditeta, analizirati njihov sadržaj i time provjeriti kvaliteta kako bi se na temelju navedenog pokušalo odrediti koliko su primjerena kao sredstvo za senzibilizaciju djece i mladih spram pojedinaca s teškoćama i invaliditetom.

1. Literatura za djecu i mlade

Svaki je pojedinac, svjestan on toga ili ne, u svome životu već od malih nogu, izravno ili neizravno, na različite načine izložen pisanoj riječi te ju kao takvu u svakodnevnom životu nikako ne može izbjeći niti eliminirati. Ona je uvijek tu, ponekad dostupna i jasna, ponekad tajnovita i skrivena, no nedvojbeno je kako nas već od prvog susreta, još onda kada smo bili djeca, poziva u svoje društvo kako bi zajedno istraživali i otkrivali svijet koji nas okružuje. Stoga će se u ovome poglavlju pokušati pomnije razjasniti koncept književnosti za djecu i mlade, priložiti njezina definicija, opisati odrednice karakterističnog književnog djela namijenjenog navedenoj populaciji te razjasniti uloga književnosti u razvoju dječjeg mišljenja i spoznaje.

1.1. Definicija

Promišljajući o književnosti za djecu i mlade kao pojmu koji se želi pomnije odrediti, dolazimo do spoznaje kako je to izrazito široko područje o kojemu se može raspravljati na različite načine, ovisno o tome što je cilj našeg proučavanja te koju komponentu tog područja literature zapravo želimo prikazati. U ovome radu poslužiti ćemo se Grenbyjevom definicijom literature za djecu i mlade iz 2009. godine, u kojoj on, između ostalog, pojašnjava kako se ta literatura temelji na bazi određenih kvaliteta samog teksta te da su možda najprikladnije knjige za djecu i mlade upravo samo one koje sadrže gotove i zaokružene dječje likove, bez prisutnosti mitskih heroja, likova iz bajke ili nekih drugih nerealnih kombinacija. Također on naglašava kako su iskrene i prave knjige za djecu i mlade samo one koje ozbiljno shvaćaju pogled na svijet svojih mladih čitatelja i prikazuju ga iz njihovog kuta, uzimajući u obzir sve promijene koje se zbivaju tijekom njihova razvoja (Grenby, 2009).

1.2. Odrednice književnog djela namijenjenog djeci i mladima

Pristupajući, odnosno posežući za bilo kojim književnim djelom, čitatelji se ponajprije susreću s paratekstualnim elementima, točnije elementima koji su oblikovani zajedničkim radom autora, ilustratora, nakladnika i grafičkog dizajnera (Genette, 1997 prema Serafini, 2012), a uključuju omot, korice, prazne stranice, naslovnu stranicu, posvetu i riječ autora, što ne služi samo kao obavezni ili popratni materijal koji su nakladnici prisiljeni izraditi i umetnuti u književno djelo, već kao važan aspekt na kojem se izgrađuje cjelokupni dojam o određenom literarnom uratku (Sipe i McGuire, 2006 prema Serafini, 2012). Kada autori, ilustratori i nakladnici uključe više motiva, vizualnih i tekstualnih informacija, humora i igara riječima u paratekstualnim elementima, tada uloga tih elemenata puno jasnije dolazi do izražaja te stoga čitateljima postaje jasno zašto su integrirani u književno djelo i kako njihovim posredstvom priča zapravo počinje i prije nego što je sama knjiga otvorena (Serafini, 2012).

Nadalje, kvalitetno književno djelo namijenjeno djeci i mladima u većini se slučajeva može razmatrati obzirom na sastavne elemente koje sadrži, odnosno u tom slučaju naglasak se stavlja na temu, kompoziciju, zaplet i karakterizaciju likova. Portretirani likovi bi trebali biti realni i bliski djeci, prikazani vjerodostojno i dosljedno te iako se tijekom priče mogu mijenjati i rasti, nužno je da pritom zadrže neke svoje karakteristične osobine. Dobro razvijen i razrađen dinamičan lik u sebi nosi mnoštvo osobina koje ga čine uvjerljivim, a s druge strane ga također mogu mijenjati tijekom priče te se on tako primjera radi, iz sramežljivog može pretvoriti u spremnog i samopouzdanog, dok se njemu kontrastan statički lik ne mijenja pod utjecajem razvoja priče i sve do kraja ostaje isti (Lukens, 2007 prema Dyches, Prater i Leininger, 2009). Zatim se tu ističe kompozicija kao odrednica geografskog mjesta, vremenskog perioda i kulturalnog aspekta, a zaplet se referira na događaje koji se zbivaju tijekom priče, dok je tema skup, točnije sažetak ideja ugrađenih u samu priču, kao što to mogu biti ojačana prijateljstva, rušenje predrasuda ili stjecanje neovisnosti (Sawyer, 2009 prema Dyches i sur., 2009). Isto tako, važno je napomenuti kako kvalitetna književna djela ujedno imaju i privlačan narativni stil koji se ogleda u prikladnom izboru riječi, glasovnih figura, ritmičkih uzoraka jezika, struktura rečenica i korištenih retoričkih sredstava (Sawyer, 2009 prema Dyches i sur., 2009), a sve to uključuje i perspektivu iz koje je pojedina priča ispričana obzirom da su književna djela za djecu i mlade obično ispričana iz dječje, odnosno perspektive mladih (Dyches i sur., 2009).

Usporedno ranije navedenom, važno je napomenuti da u književnim djelima namijenjenim djeci i mladima, a posebice slikovnicama, osim same priče, velika važnost pripada i dizajnerskim elementima koji uključuju font, orijentaciju na papiru, bordure, međusobno

djelovanje slike i teksta, odnosno kompletnu kompoziciju prema kojoj su te knjige izrađene. Navedeni elementi uklopljeni zajedno tako kreiraju objedinjeno koherentno iskustvo za čitatelja (Nikolajeva i Scott, 2006 prema Serafini, 2012), dok načini na koje je oblikovanje teksta prilagođeno priči i koje boje, raspoloženje i perspektiva prevladavaju na ilustracijama te kako su likovi prikazani odnosno gledaju li u negdje u daljinu ili u smjeru čitatelja, mogu također privući pažnju, povećati cjelokupan dojam o uratku te potaknuti čitatelja na samostalno promišljanje i stvaranje predodžbi o promatranom ili pročitanim (Serafini, 2012).

1.3. Uloga literature u dječjem razvoju

U današnje vrijeme uvelike se naglašava važnost literature, odnosno pisane riječi u razvoju spoznaje, mišljenja i iskustava pojedinaca, što se zapravo mijenja obzirom na različite segmente razvoja (Martinović i Stričević, 2011), a nadalje način obrazovanja i poticajna okolina imaju ključan utjecaj na formiranje stavova, odnosno pogleda i promišljanja o svijetu (Rieger i McGrail, 2015). Stoga je osobito važno da dijete već od rane dobi stupi u kontakt s pisanom riječi te da tako na raspolaganju ima odgovarajuće materijale koji će mu pritom pomoći (Martinović i Stričević, 2011). Upoznavanje djece s knjigama i razvoj ljubavi prema njima je proces u kojem važnu ulogu imaju odrasli, bilo roditelji, odgajatelji ili učitelji odnosno profesori, jer su upravo oni ključni prenosioci i medijatori koji pomažu u kreiranju i strukturiranju te interakcije i razvijanju navike čitanja (Vonta i Balič, 2011). Čitanjem ili slušanjem priča te raspravljanjem o njima s odraslima, djeca su u mogućnosti postavljati pitanja te širiti svoj vokabular (Cowe, Norris i Hoffman, 2004 prema Ostrosky, Mouzourou, Dorsey, Favazza i Leboeuf, 2015), a ako su već od rane dobi izložena kvalitetnim literarnim djelima te aktivno sudjeluju u raspravama o njima, u mogućnosti su zadržati se na određenoj temi te opservirati, upijati i vježbati vještinu verbalnog izražavanja. Stoga kada su djeca i mladi izloženi literaturi te čitaju ili im se čita, tako se stvara potencijal za njihov osobni razvoj jer se na taj način otvara mogućnost za razvoj i širenje mašte, prikupljanje novih iskustava, mogućnost sagledavanja situacije iz perspektive drugih, istraživanje međuljudskih odnosa i kulturalnih razlika te stvaranje novih ideja (Browne, 1996 prema Ostrosky i sur., 2015).

2. Čitanje

U suvremenim obrazovnim sustavima, jedan od najvažnijih ciljeva podučavanja je nedvojbeno razvijanje čitateljske kompetencije, što služi kao svojevrsni preduvjet učenja obzirom da je kroz čitanje moguće ovladati većinom informacija koje su prezentirane kako u sustavu obrazovanja, tako i izvan njega u raznim kontekstima. Stoga će se u ovome poglavlju razmatrati važnost procesa čitanja, točnije pobliže definirati što je to čitanje, objasniti njegova svrha, značajnost razumijevanja pročitano i motivacije potrebne za čitanje, zatim će se prezentirati tijekom stjecanja navike čitanja i pristup literaturi obzirom na razvojnu dob te na koncu dotaknuti specifičnosti razvoja čitanja kod djece s teškoćama u razvoju.

1.4. Definicija i svrha čitanja

Vještina čitanja sagledava se kao sposobnost da pojedinac na odgovarajući način razumije različite vrste tekstova s kojima se susreće, što uključuje pronalaženje podataka koji su u tekstu izravno navedeni, povezivanje novih informacija s prethodnim znanjem, tumačenje bitnih činjenica, njihovo prosuđivanje te zauzimanje kritičkog stava (Grabe i Stoller, 2002 prema Ćavar, 2016). Nadalje, čitanje se može definirati kao složen i višeslojan proces koji svoj razvoj temelji na početnom prepoznavanju slova abecede, razabiranj riječi i iskaza te njihovog povezivanja, što na koncu oblikuje razumljivo značenje (Grosman, 2010 prema Fulgosi, 2013). Stoga se u raznolikim situacijama čita da bi se zadovoljile različite komunikacijske potrebe, tako da pojedinac čita na sebi svojstven način obzirom na to što si je čitanjem postavio kao cilj ili u kojoj se situaciji nalazi, a pritom se mogu navesti tri svrhe čitanja, odnosno čitanje radi uživanja i razonode, čitanje u svrhu razumijevanja ideje ili smisla nekog teksta te čitanje radi usvajanja novih znanja i spoznaja (Paul i Elder, 2006 prema Fulgosi, 2013).

1.5. Čitanje i razumijevanje pročitano

Pri čitanju kao složenom misaonom procesu za kvalitetno razumijevanje ključno je razlučivanje temeljnih i sporednih ideja koje se protežu kroz sam tekst. Kao temeljne ideje smatraju se one informacije koje pripadaju svojevrsnoj mreži značenja koju čitatelj sam aktivno oblikuje obzirom da se te informacije ponavljaju ili se u većoj mjeri povezuju s drugim informacijama u tekstu (Ćavar, 2016). Istodobno, one informacije koje nemaju »nosivu« ulogu, točnije ne ponavljaju se ili se na njih izravni ne referira, postaju neaktivne i isključuju se odnosno nestaju

iz mreže. Osim samim predloškom i njegovom zahtjevnošću, tumačenje teksta je najčešće uvjetovano čitateljevim prethodnim znanjem, motivacijom, stavovima, svrhom koju veže uz čitanje te zadatkom koji eventualno treba riješiti (Grabe i Stoller, 2002 prema Ćavar, 2016). Ukratko, kada je riječ o razumijevanju teksta, u prvome se redu govori o načinima na koji čitatelj oblikuje mentalne modele i situacije na koje nailazi u tekstu te je stoga njegovo osobno tumačenje utemeljeno na tekstualnom modelu i oblikovano pod utjecajem prethodnog znanja i s njime povezanih procesa zaključivanja (Grabe i Stoller, 2002 prema Ćavar, 2016).

Literarni kritičari također navode i ističu kako je tijekom čitanja vrlo važno postići estetsko iskustvo jer je pojedinac tada u mogućnosti saživjeti se s događajima u priči i percipirati ih na emocionalan i sebi svojstven način, a riječi i rečenice u tom slučaju nisu svedene samo na ulogu da svojom brojnošću ispune stranice knjiga od korica do kraja. Stoga slikovnice i knjige za djecu i mlade mogu svojim čitateljima osigurati priliku da se emocionalno angažiraju i spoznaju raznoliku lepezu ljudskih iskustava (Hughes, 2012).

1.6. Motivacija za čitanje

Vrlo jednostavno se može zaključiti kako je pojedinac motiviran za čitanje u onom slučaju kada njeguje pozitivan stav prema toj aktivnosti, odnosno voli čitati i smatra tu aktivnost poželjnom te ju spontano započinje i prakticira u svoje slobodno vrijeme. Motivaciji nadalje doprinosi i razumijevanje kako je čitanje vrijedna aktivnost, što se produbljuje ukoliko pritom postoji interes koji je intrinzično internaliziran, točnije pobuđen unutarnjom željom ili potrebom, a ujedno praćen osjećajem samoeфикаsnosti pri svladavanju navedene aktivnosti te sve to zajedno ima pozitivan učinak na uspjeh pri čitanju (Bandura, 1997 prema Nikčević-Milković, 2016). Jednostavnije rečeno, kada dijete shvati da je u mogućnosti čitati knjigu koja ga posebno zanima i koju je samo odabralo, ono tada postaje samonagrađeno jer je naučilo i svladalo novu i vrijednu vještinu te mu je ujedno dan poticaj da nastavi s tom ugodnom aktivnošću i razvija ju (Grenby, 2009).

Kako bi se motivacija za čitanje nadalje razvijala i produbljivala, a sama vještina poboljšavala, važno je djecu i mlade poučavati korisnim strategijama i tehnikama čitanja te pritom modelirati njihovu upotrebu obzirom da su ranija istraživanja ukazala kako upravo dobri i vješti čitači koriste pri čitanju cijeli niz strategija koje tada primjenjuju, nadgledaju i vrednuju budući da se međusobno razlikuju u odnosu na svoje potrebe i postavljene im zadatke, a ukoliko se navedene strategije ne pokažu učinkovitima oni biraju nove (Čudina Obradović, 2014 prema Nikčević-

Milković, 2016). Navedeni proces odabira adekvatnih strategija je izuzetno važan jer na taj način djeca i mladi svoj uspjeh u čitanju ponajviše povezuju s trudom, pri čemu povećavaju vlastitu motivaciju za buduće čitanje te je također pritom izrazito važno da čitaju njima zanimljivo štivo, odnosno časopise, knjige ili neke druge pisane izvore u kojima će lakše pronaći teme od osobnog interesa pomoću kojih će moći dalje razvijati kreativnost, ali i izražavati osobni stav i mišljenje o pročitanom. Isto tako, važno je i da su djeca i mladi izloženi štivu koje je emocionalno obojeno i kao takvog ga mogu povezati s životnim situacijama u vlastitom okruženju (Nikčević-Milković, 2016).

1.7. Stjecanje navike čitanja i pristup literaturi obzirom na razvojnu dob

Rastom i razvojem djece dolazi do mnoštva promjena u njihovom kognitivnom funkcioniranju te prilikom istraživanja svijeta oko sebe s vremenom počinju mijenjati potrebne alate, odnosno teže za njihovim produbljanjem. Tako se mijenja i literatura kao i interes za nju te tako možemo zaključiti kako se sa sazrijevanjem na različite načine mijenja dječji pristup pisanom tekstu, odnosno literaturi.

U nastavku su prezentirane faze razvoja i razlike među njima obzirom na pristup literarnim djelima te one u ovom slučaju služe isključivo radi dobne orijentacije, a govori se o njih pet (Giehrl, 1968 prema Kuvač-Levačić, 2013).

1.7.1. Dijete još ne čita (0 – 6 godina)

Već od samog rođenja, nesvjesno toga, dijete je konstantno izloženo pisanoj riječi koja se u njegovoj okolini može nalaziti na različitim i više ili manje očiglednim mjestima te to tako mogu biti na primjer kutije od igračaka, odjevni predmeti, natpisi na reklamama ili bilo koja druga mjesta odnosno objekti u njegovu okruženju. Uz navedeno, neophodno je naglasiti kako je ipak slikovnica, možda ne prvi, ali nedvojbeno najznačajniji izvor pisane riječi s kojim se dijete susreće u ranom djetinjstvu. Njezina opća definicija bi glasila da je to knjiga koja se sastoji pretežno od slika i crteža, uz vrlo malo ili potpuno oslobođena teksta, a namijenjena djeci (Martinović i Stričević, 2011).

U ovom razdoblju čitanje može biti za djecu divan način provođenja vremena s roditeljima ili drugim važnim odraslim osobama u njegovu životu jer interakcija koja se pri navedenoj aktivnosti među njima odvija dok čitaju zajedno može u sebi prenositi vrlo važne komponente

poput predvidivosti, obzirom da se navedene aktivnosti odvijaju na specifičan i uobičajeni, pomalo ustaljen način, a ujedno je tu prisutna i igrovna uloga pošto su aktivnosti od jednakog interesa za oba sudionika. Na takav način dijete razvija spoznaju kako je knjiga, koja možda ponekad svojim formatom u njemu ne pobuđuje veliki interes, ipak u svojoj suštini povezana s ugodom (Vonta i Balič, 2011). Ne treba ni zaboraviti kako je u ranoj dobi vrlo važno poticati dijete da istovremeno razmišlja i izražava ono što je shvatilo i naučilo kako bi na taj način na vidjelo izašli oni pojmovi koji su mu jasni i s kojima je doživjelo prethodno iskustvo. Također, dječje gledište nerijetko nije sasvim podudarno s gledištem odrasle osobe jer djeca u svojoj maniri nude vlastite odgovore na razna pitanja te tako neke od njihovih ideja mogu biti kontradiktorne, a razlike među njima ujedno mogu motivirati i potaknuti djecu da postavljaju dodatna pitanja (Vonta i Balič, 2011).

1.7.2. Počeci samostalnog čitanja (6 – 9 godina)

Čitanjem dijete razvija nove mogućnosti jezičnog izražavanja, što mu je od značajne koristi u fazi intenzivne socijalizacije u školskom okruženju, jer je ono tada u mogućnosti potvrditi i s drugima podijeliti svoje osobne interese (Kuvač-Levačić, 2013). Tako u ovome razdoblju kada djeci prezentiramo novo književno djelo, i dalje je to najčešće slikovnica, poželjno je ponajprije provesti određene korake, odnosno predstaviti djeci korice, pročitati naslov te navesti autore teksta i ilustracija. Nadalje se nastoji predvidjeti sadržaj postavljanjem primjerenih pitanja koja će biti formulirana tako da djeci pružimo priliku da objasne zašto misle onako kako misle te postavljaju svoja eventualna pitanja. Potom je preporučljivo promatrati ilustracije, povezati ih s tekstom i na temelju njih pokušati pretpostaviti nastavak priče. Raspravljajući o tekstu u ovoj dobi je izuzetno važno obzirom da će dijete u tom slučaju raditi poveznice između poznatog i novog znanja te posljedično uspostaviti novo razumijevanje, a kada se potiče da vlastitim riječima izrazi ideje s kojima su se susrelo, vjerojatno je da će se najbolje sjećati onih činjenica koje su u određenom obliku bile povezane s njegovim osobnim iskustvima, ujedno izražene vlastitim riječima, a kada se o pročitanom raspravlja sa svojim vršnjacima tada prilika za učenje još više raste obzirom da je dijete tada izloženo različitim viđenjima koja može uzeti u obzir prilikom izgradnje vlastitih (Vonta i Balič, 2011). Budući da je tako dijete uključeno u formalno školsko obrazovanje, njegov kognitivni razvoj s odrastanjem snažno napreduje tako da se ono ujedno počinje zanimati i za literaturu koja je van obaveznog školskog štiva. Tako se javlja interes za čitanjem časopisa, dostupne popularno-znanstvene literature, literature s vršnjačkom tematikom ili pričama o životinjama, no i dalje će se vrlo rijetko odlučiti na čitanje pustolovnih

i realističnih herojskih priča u kojima je kao glavni lik prisutna odrasla osoba (Kuvač-Levačić, 2013).

1.7.3. Kasnije djetinjstvo (9 – 12 godina)

Sada kada su djeca već razvila vještinu i naviku čitanja, javlja se želja za proširivanjem obzora te nastupa oblikovanje specifičnih interesa kod svakog pojedinog djeteta. Obzirom da se usporedno razvija i teoretska inteligencija, dijete je u mogućnosti o pročitanom razmišljati na kritički način, a razvijaju se i informativno i kognitivno čitanje (Kuvač-Levačić, 2013.). Vodeći se svojim interesima, realističnom i ekstrovertiranom djetetu u ovoj dobi puno više odgovara informativno čitanje jer je ono tada u mogućnosti prema svojim osobnim željama proširiti znanje koje svakodnevno stječe u školi, upoznati nove zemlje, kulture starih vremena i naroda, biljno i životinjsko carstvo te tehnologiju. S druge pak strane, u ovoj dobi javlja se i fenomen evazivnog čitanja, odnosno bijega iz stvarnosti u svijet mašte kroz prekomjerno čitanje ili takozvano »gutanje« knjiga. Isto tako, pod utjecajem preferiranih književnih djela, dječaci nerijetko žele biti poput literarnih junaka iz raznih pustolovnih priča i češće čitaju priče prožete napetošću, istraživačkim aktivnostima, pustolovinom, antičku i istočnu mitologiju te priče iz svijeta strave i užasa, dok djevojčice, uz posljednje navedeno, i dalje čuvaju zanimanje za bajku pri čemu nerijetko zamišljaju idealizirane velike ljubavne »osjećaje« koji pripadaju svijetu odraslih. Iako im se u ovom razdoblju preferirana literarna tematika razlikuje, i djevojčice i dječaci, na sebi svojstven način žele istraživati svijet odraslih (Kuvač-Levačić, 2013).

1.7.4. Diferencijacija čitanja (13/14 – 17 godina)

Kada je riječ od najstarijoj dobnoj skupini, njihov pristup literaturi možemo promatrati s malo drugačijeg aspekta u odnosu na druge, mlađe skupine, obzirom da je ovo razdoblje kada svaki prosječni adolescent u svojem obrazovnom okruženju stječe rječnik čiji raspon svake godine uvelike raste i može varirati, ali generalno se navodi kako do kraja srednjoškolskog obrazovanja adolescent raspolaže rječnikom koji broji oko četrdesetak tisuća različitih riječi (Nagy i Herman, 1987 prema Nippold, Duthie i Larsen, 2005). Faktor koji pridonosi navedenom rastu u leksičkom razvoju je nedvojbeno izrazita izloženost pisanom jeziku, što adolescentima daje titulu vještih čitatelja i kada to uspoređujemo s govornim jezikom, primjećujemo kako pisani jezik sadrži mnogo raznolikosti obzirom da može sadržavati kompleksne i niskofrekventne riječi i tako postaje glavni izvor za učenje novih riječi i njihova značenja. Također, u tom

razdoblju, dekodiranje i fluentnost su razvijene kod gotovo većine svih adolescenata do one mjere kada im čitanje postaje vrijedan alat za stjecanje novih i vrijednih znanja, što zapravo uključuje učenje onih riječi koje se pojavljuju u literaturi za njihovu dob. Tako povećano znanje vodi adolescente do boljeg i jačeg čitalačkog razumijevanja, koje samim time dalje vodi do još većeg širenja njihova rječnika, stoga to možemo definirati kao kontinuirani recipročni odnos između jezika i razvoja pismenosti u mladosti (Nippold i sur., 2005). Postepenim procesom učenja značenja novih i nepoznatih riječi, što ujedno zahtjeva da se te iste riječi znaju koristiti u drugom kontekstu, a uče se njihovom čestom izloženošću i ponavljanjem, mogu se nadalje poboljšati bazične čitalačke sposobnosti adolescenata te im kasnije osigurati veće samopouzdanje u izražavanju i iskazivanju znanja. Znanstveni dokazi ukazuju kako oni adolescenti koji često čitaju, predani su tome i više su izloženi pisanoj riječi, stječu puno širi vokabular nego oni koji to prakticiraju puno rjeđe te tako dovodimo znanje i spoznaju u vezu s vremenom koje se čitanjem provodi. Isto tako, kada adolescenti čitaju dobrovoljno te iz osobne želje i interesa, tada nastavno njihov napor, motivacija i stav prema samom procesu čitanja rastu (Nippold i sur., 2005).

Važno je također napomenuti kako se u ovoj skupini oblikuju tipovi čitatelja i time se traži štivo koje će odgovarati emocionalnom stanju pojedinca, a svoj put do klasičnog romana i novele u tom slučaju puno ranije pronalaze djevojke. Informativno čitanje se tijekom puberteta formira do onog oblika u kojem se zadržava i u kasnijim godinama života. Mladi i dalje istražuju svijet, čitaju popularno-znanstvenu literaturu, časopise i internetske portale tražeći najjednostavnije informacije o životu i svijetu odraslih te je potreba za preferiranim informacijama u ovoj dobi i dalje emotivno obojena. Ponekad oni pretražuju i informacije o jasno definiranim područjima interesa koje pronalaze u stručnoj literaturi namijenjenoj za odrasle (Kordigel, 1991 prema Kuvač-Levačić, 2013).

3. Odnos literature prema teškoćama i invaliditetu

Pisana riječ ima izrazitu moć te vrlo lako dotiče i svojim sadržajem povezuje pojedince različitih podrijetla, kulture, odgoja i vjeroispovijesti u različitim dijelovima svijeta. Isto tako poznato je, i možemo se slobodno usuditi reći, kako se književnost u svom opsegu dotakla svih tema koje se odnose na život i svijet koji nas okružuje i obradila ih na različite i specifične načine, a zajedno s njima i teme koje se vežu uz termin teškoća odnosno invaliditeta.

Stoga je u ovom poglavlju najprije opisan povijesni put kojim prolazi literatura koja u svom sadržaju prikazuje teškoće i invaliditet, zatim se raspravlja zašto je potrebno kreirati takva djela te razvijati likove s invaliditetom i kako djeca i mladi tipičnog razvoja gledaju na inkluziju, koje su dobrobiti korištenja inkluzivne literature te su na koncu prezentirane moguće smjernice za vrednovanje inkluzivnih literarnih djela.

1.8. Povijest literaturnih djela koja u svome sadržaju prikazuju teškoće i invaliditet

Iako se zadnjih godina otkako je svijet zakoračio u 21. stoljeće, zbog puno veće svjesnosti o populaciji osoba s teškoćama i invaliditetom, počelo značajnije raspravljati i koristiti književna djela koja promoviraju inkluziju te uključuju likove koji se u svome svakodnevnom funkcioniranju razlikuju od opće populacije, ne smijemo zaboraviti kako je upravo ta vrsta literature zapravo prisutna u književnosti već dugi niz godina te je od svoga početka, tijekom prošlosti, morala proći kroz mnoštvo »cjedila« kako bi pridobila onaj oblik u kojem ju danas poznajemo.

Tijekom samih početaka razvoja književnosti kao umjetnosti, nastojala se izbjegavati tematika teškoća i invaliditeta, a ako se već »moralo« uključiti takve likove, u većini slučajeva su u opisima te žene, muškarci, djevojčice i dječaci bili stereotipno i negativno portretirani ili direktno vrijeđani, drugi su ih se klonili i bojali, često su bili pogrešno shvaćani, odnosno kada se sve uzme u obzir bili su generalno ponižavani. Prilikom prikaza pojedinaca s teškoćama, odnosno invaliditetom, u portretiranju likova koristili su se znakovi koji su ciljano prikazivali njihovu patnju i izazvali strah ili mržnju te se tako ujedno vjerovalo kako se lik može potpuno izjednačiti sa svojom teškoćom odnosno invaliditetom. Ti su prikazi kod opće populacije izazivali sažaljenje, strah ili nelagodu, a pratili su ih izbjegavanje i iskazivanje superiornosti spram njih (Beauchamp, Chung i Mogilner, 2010).

Invalidnost se u književnosti, u smislu umjetničkog izričaja, najčešće rabila kao oznaka nesreće uz koju su se pojavljivali motivi odbačenosti jer se te likove nije smatralo jednakovrijednim članovima društva, već su se štoviše njihove razlike ili prisutnost određene bolesti tumačile kao opsjednutost koja svijetu nikako ne može donijeti skladnost. Navedeno je dovelo do razvoja motiva različitosti koji su se koristili kako bi se oslikao odnos prema pojedincu koji se nesumnjivo svojom pojavom razlikovao od dominantne estetske norme koja je tijekom povijesti prevladavala u književnosti, točnije veličali su se zdravlje i ljepota te povezivali s dobrotom, a invalidnost je u tom slučaju bila nešto potpuno suprotno i kontradiktorno te ujedno u sebi nosila izraziti potencijal za razvijanje sukoba, što se ponajviše ogledalo kroz neutemeljeni motiv straha koji se javljao pri susretu s nepoznatim, u ovom kontekstu bi to značilo kada tipični likovi nisu bili sigurni kako se vladati spram likova s teškoćama ili invaliditetom i što očekivati od njih ukoliko stupe u međusobnu interakciju (Piskač i Jurdana, 2013).

Razvijanje estetskih funkcija likova s teškoćama i invaliditetom u književnosti mijenjala se obzirom na književna razdoblja te izuzmemo li antičku književnost kao kolijevku sveukupne europske kulture, filozofije, znanosti, a s njima i književnosti, uočavamo kako se u srednjem vijeku puno više pažnje pridavalo umjetničkim i estetskim elementima književnosti, a ne toliko temama koje će se obrađivati niti originalnosti i aktualnosti u izričaju te se tada kroz književna djela tematski invalidnost prezentirala kao svojevrsna »Božja kazna«. Stoga, u nadolazećoj renesansi i buđenjem svijesti o individualitetu i originalnosti kao važnim elementima u književnosti, dolazi do promjena te u tom kontekstu nastaje i jedno od nedvojbeno najvećih djela svjetske književnosti, koje u svojoj pozadini obrađuje tematiku različitosti, a radi se o romanu Miguela de Cervantesa *Don Quijote*. U ovome romanu se vrlo lako može uočiti kako glavni lik ima određene obrasce ponašanja koji se mogu povezati s poremećajima u ponašanju (Fernandez, 2004 prema Piskač i Jurdana, 2013), a upravo su ti obrasci i motivi unutarnjeg sukoba temeljno obilježje Quijoteova karaktera, čine ga jedinstvenim i neshvaćenim od strane društva te se u tom djelu ideja inkluzije konkretnije niti ne naslućuje, osim u jednom detalju obzirom da je opisano kako don Quijote intrasubjektivno sebe vidi kao posve normalnu osobu i sve što čini je sasvim logično iz njegovog kuta gledišta te on sve do kraja, usprkos svim doživljenim nedaćama, ostaje dosljedan sebi i ne gubi samopouzdanje. Dakle, vidljivo je kako Quijote druge ljude vidi kao drugačije, no ipak vrijedne članove društva, i ne negira njihovo postojanje iako se ponekad ne slaže s njihovim mišljenjem, te ih bez obzira na sve smatra jednakovrijednim sebi, što se može protumačiti kao svojevrsan začetak ideje o inkluziji u svjetskoj književnosti. Kroz ovaj je primjer vidljivo kako suvremeni svjetski roman neosporno

započinje jednim specifičnim likom kojem bi se bez imalo oklijevanja mogla uspostaviti dijagnoza shizofrenije ili makar opsesivno kompulzivni poremećaj (Fernandez, 2004 prema Piskač i Jurdana, 2013), što ukazuje na određene sitne pomake spram tematiziranja teškoća odnosno invaliditeta, no i dalje će nažalost ta tema u književnosti imati negativnu konotaciju.

Isto tako, u narodnoj književnosti koja se prenosila generacijama mogao se nerijetko naći prikaz pojedinaca s teškoćama ili invaliditetom gdje ih se izjednačuje s čudovištima i opisuje kao zle, nečovječne ili klonirane jedinke u usporedbi s tipičnom populacijom koja se odlikuje plemenitim vrlinama (Beauchamp i sur., 2010). Nadalje, neki izvori navode kako su tijekom viktorijanskog doba tipičnu populaciju privlačila istraživanja abnormalnosti fiziološkog razvoja čovjeka, što je rezultiralo činjenicom da su se svi oni koji su bili različiti, odnosno »deformirani«, sa svim vrstama očitih tjelesnih nedostataka percipirali kao bića van granica ljudskosti i bili su prikazivani kao svojevrsna vrsta zabave za široke mase, a takva se praksa zadržala i krajem 19. te početkom 20. stoljeća (Bogdan, 1988 prema Beauchamp i sur., 2010).

Obzirom na ranije navedeno, u tradicionalnim pričama za djecu i mlade likovi s teškoćama puno češće su opisani kao kiklopi, divovi, jednoruki kapetani, odnosno koristili su se svi oni prikazi koji su ih mogli povezati s nesrećom i zlom (Goldman, 1990 prema Beauchamp i sur., 2010) iz razloga što se razlike na pojedincima najlakše uočavaju ako su fizičke i vidljive (Reese, 1998 prema Beauchamp i sur., 2010), a njihove reprezentacije prikazane pomoću slika stvaraju ideju koja seže duboko u osnovne razvojne obrasce djetinjstva i tamo može ostati čvrsto ukorijenjena. Tako možemo, primjera radi, navesti dobro znanog kapetana Kuku, on je zao, ima karakteristični grubi glas i prijeteći stav, a ruka točnije kuka ga pri tome čini još zastrašujućim (Beauchamp i sur., 2010). Identična praksa vidljiva je i u bajkama za djecu, gdje su likovi s teškoćama uglavnom bili povezani s negativnim osobinama i oslikani kao patuljci, vještice, demoni ili neki druga izopačena bića, a važno je i spomenuti kako su se intelektualni poremećaji posredstvom motiva izolacije smatrali izrazitim komunikacijskim problemom obzirom da takve pojedince odnosno likove nitko nije mogao razumjeti niti shvatiti (Piskač i Jurdana, 2013).

Među današnjom populacijom možda postoji neznatan broj pojedinaca koji se u svome djetinjstvu nisu imali priliku susresti s bajkama *Postojani kositreni vojnik* Hansa Cristiana Andersena ili *Snjeguljica i sedam patuljaka* te *Matovilka* braće Grimm, a vrlo je vjerojatno kako svi oni koje su te bajke večerima ispraćale spavati nisu ni bili svjesni pozadine opisanih likova i radnje u koju su bili ugrađeni te kako su autori u njima prezentirali problematiku teškoća i invaliditeta. Tako u bajci *Postojani kositreni vojnik* Hansa Cristiana Andersena, glavni junak je vojnik izlijevan od kositra koji je u postupku svoje izrade, ne svojom krivicom već

zbog nedostatka materijala u stroju, suočen s ortopedskom anomalijom, točnije nedostaje mu jedna noga. Autor se u ovoj bajci nije mnogo fokusirao na prisutnu teškoću, već se priča razvija oko emocija glavnog lika, odnosno u zapletu on se zaljubljuje u plesačicu, za koju smatra da ima istu teškoću kao i on, no s druge pak strane čitatelji znaju da to nije istina obzirom da je plesačica prikazana dok izvodi jednu od svojih plesnih figura te pritom stoji na jednoj nozi dok joj je druga podignuta. Iako suočen s teškoćom, kositreni vojnik tijekom svih nedaća s kojima se suočava i dalje ostaje postojan i predan u svojoj ulozi vojnika bez obzira na svoj fizički nedostatak, ali ipak na kraju bijaše suočen s iznenadnom smrću te umire zajedno s odabranicom svoga srca u iluziji kako je pronašao nekoga sličnog sebi (Dyches i sur., 2006).

Zatim u bajci *Snjeguljica i sedam patuljaka* braće Grimm analizirajući radnju i likove, spoznajemo kako su ovdje kao sporedni likovi prikazani muškarci, točnije njih sedmero, koji žive u kolibi smještenoj duboko u šumi te pod svoje okrilje prihvaćaju mladu djevojku Snjeguljicu dok se ona skriva od zle kraljice. U ovom je kontekstu važno naglasiti kako su ti muškarci svi redom patuljastog rasta, točnije suočeni s genetskim stanjem koje je karakterizirano disproporcionalno malom figurom, povezano s nedostatnim lučenjem hormona rasta. U bajci ti su muškarci prikazani kao patuljci s visokim, stožastim šeširima, dugim bradama i izrazite snage, dok je Snjeguljica opisana kao visoka i vitka djevojka, superiorna u odnosu na njih. Likovi sedam patuljaka se ne razlikuju značajno od ostalih umjetničkih prikaza ljudi patuljastog rasta kroz povijest gdje ih se često stereotipno poistovjećuje i oslikava kao vilenjake, vile, kućne duhove, nimfe, piksije, pigmejce ili malce (Dyches i sur., 2006).

Još jedan od radova, koji u svojoj pozadini prikazuje teškoće odnosno invaliditet, braće Grimm je i bajka *Matovilka*, u kojoj vještica zbog otuđivanja matovilca iz svog vrta, oduzima roditeljima tek rođenu djevojčicu i kasnije ju zarobljava u osamljenu kulu gdje ju nitko nije mogao pronaći, obzirom da je jedini izlaz iz kule bio mali prozorčić, a pošto je djevojka imala dugu zlatnu kosu, vještica se služila njezinom kosom kako bi se prilikom obilaska popela na kulu. No, jednoga dana dok se šetao šumom, čuvši njezinu pjesmu, očaran dolazi princ i uočava vješticu kako silazi s kule te sljedećeg dana pomoću lukavog trika popne se na kulu k Matovilci i oni se, kako to inače u bajkama biva, istog trena zaljube, a princ joj tako obeća da će sljedeći put doći s ljestvama kako bi ju izbavio iz kule. Saznavši da je bila prevarena, vještica reže Matovilkinu zlatnu kosu i pomoću svojih čarolija istoga ju trena premješta u pustinju na kraju svijeta, a princu pripremi zasjedu u kuli te čim je on ponovno došao spušta Matovilkinu kosu da bi ga namamila u kulu. Kada se popeo, vidjevši vješticu, princ se prestraši, a ona ga gurne kroz prozor i on pade u trnje te oslijepi. Lutao je tako bez cilja, dok jednoga dana nije stigao u

pustinju na kraju svijeta, gdje je začuo Matovilkinu pjesmu, a ona mu, opazivši ga pohita u zagrljaj te čim su njezine suze pale na prinčeve oči, on odmah progleda. Očigledno je kako je u ovoj bajci teškoća, točnije sljepoća prikazana na vrlo specifičan i nerealan način, odnosno kao privremeno stanje (Dyches i sur., 2006). Na početku bajke, princ je opisan kao »kraljev sin« koji je »mlad, zgodan i hrabar«, a pad s tornja ga ostavlja slijepim, bijednim i izgubljenim, no rješenje njegova problema dolazi u vidu Matovilkinih »čarobnih« suza koje mu, pavši na njegove oči, vraćaju vid. Navedeno tako šalje poruku kako se sljepoća može vrlo lako izliječiti ako ste snažno i strastveno voljeni od strane videće osobe. Isto tako prinčeve herojske kvalitete prisutne su samo onda kada je on u mogućnosti vidjeti, pa se stoga postavlja pitanje je li u ovom slučaju sljepoća samo umjetničko i književno sredstvo te je li princ zapravo morao oslijepiti da bi ponovno progledao (Hughes, 2012), a sveukupno kritički gledajući, slika princa dok je slijep plitka je i stereotipna te ne osvjetljava njegovo iskustvo sa sljepoćom. U ovom slučaju korišteni kao alat, ozbiljni izazovi povezani sa sljepoćom također imaju rizik da postanu podcijenjeni, a promišljajući o poruci koju bajka nosi, vrlo malo je vjerojatno kako će se u ovom slučaju djeca bez invaliditeta suosjećati ili se dublje u sebi brinuti za princa koji je slijep, jer su u ovom slučaju nažalost naučili kako je to kazna da bi se kasnije postiglo iskupljenje. Što je još važnije, pitamo li se uopće kako navedene reprezentacije o životu i rešenja za svoje »probleme« vide i prihvaćaju djeca s teškoćama i osobe s invaliditetom (Hughes, 2012).

Spomenutim bajkama možemo dodati i djelo *Zvonar crkve Notre-Dame*, u kojem je Victor Hugo glavnog lika Quasimoda oslikao kao poluljudsko biće kojega se građani Pariza plaše i od kojeg zaziru smatrajući ga »monstrumom«, no usprkos tim predrasudama on pokazuje svoju nježniju stranu spram žene u koju je zaljubljen te ga njegove snažne emocije čini puno bližim drugima (Milošević, 2015).

Između ostalog, poznato je kako su u prošlim vremenima navedeni negativni opisi likova s teškoćama odnosno invaliditetom čak imali svojevrsnu odgojnu ulogu jer su se upravo tim likovima odrasli služili kako bi zastrašili svoju djecu i ukazali im na važnost uzornog ponašanja i brige o sebi kako ne bi i njih zadesila identična sudbina (Beachamp i sur., 2010).

U pojedinim književnim djelima tako nalazimo i likove s teškoćama koji nisu opisani kao zli ili opasni, već kao nesposobni i infantilni, socijalni slučajevi kojima je neophodno liječenje u zdravstvenoj ustanovi, a time ovise o pomoći osoba bez invaliditeta. Jedan od takvih primjera je i bajka *Heidi* Johanne Spyri, u kojoj je uz glavnu junakinju djevojčicu Heidi prikazana još jedna usamljena i povučena djevojčica imenom Klara. Klara se, zbog slabosti donjih ekstremiteta, kreće pomoću invalidskih kolica te joj je potrebna pomoć u svakodnevnim

aktivnostima. Provedeći vrijeme zajedno na selu djevojčice se prijatelje i veza među njima postane toliko jaka da Heidi, nakon što su doživjele nesreću i onesposobile Klarina invalidska kolica, uspijeva motivirati svoju prijateljicu i ona napravivši nekoliko nesigurnih koraka na koncu i prohoda. Ovim se primjerom i dalje sugerira kako invaliditet u svojoj suštini ima negativnu konotaciju te da se mora pod svaku cijenu ukloniti ukoliko pojedinac koji je s njime suočen želi biti prihvaćen od drugih i pronaći svoje mjesto u zajednici (Milošević, 2015).

Daljnijim razvojem društva, a s njime i književnosti, počinju se javljati drugačiji načini pristupanja tematici invaliditeta, gdje se taj fenomen polako počinje promatrati kao nešto prirodno i da je njegova prisutnost najčešće van kontrole pojedinca, odnosno da je prirođen ili stečen zbog određenih zdravstvenih komplikacija te stoga suvremena književnost s vremenom sve više postaje osjetljiva po pitanju inkluzije (Piskač i Jurdana, 2013), no i dalje se ne može potpuno »očistiti« od stereotipa jer će uvijek postojati vidljiva granica u oslikavanju tipičnih i »zdravih« likova u odnosu na likove s teškoćama i invaliditetom. Također, književnost je uvijek bila ona koja je odražavala život i zato najčešće likovi s teškoćama i invaliditetom nisu bili »zanimljivi« autorima niti općoj populaciji, obzirom da takve osobe ne vidamo toliko često ukoliko ih nema u našem neposrednom okruženju i to je tužna činjenica o kojoj se vrlo malo vodi računa, a pozitivni primjeri su vidljivi tek kod ponekih autora i možda jednog njihovog izdanog književnog djela (Piskač i Jurdana, 2013).

Kao izuzetak i suprotnost mnoštvu negativnih karakterizacija i prikaza osoba s teškoćama i invaliditetom u povijesti književnosti možemo navesti roman *Krik i bijes* Williama Faulknera u kojem, jedan od četiriju pripovjedača je Benjamin, osoba s intelektualnim teškoćama, koji u djelu prepričava događaje na svoj tridesettreći rođendan te zbog specifičnog toka svijesti isprepliće sadašnjost i budućnost. Iako nedosljedan u izražavanju, autor ga postavlja u ravnopravan odnos s ostalim pripovjedačima, dajući mu pritom izrazito važnu ulogu, a ne ostavlja ga na marginama književnog djela onako kako su to u prošlosti činili njegovi prethodnici (Piskač i Jurdana, 2013).

Kako razvoj književnosti utječe i na razvoj kulture, kasnije dolazi do razvoja svijesti o sveopćoj jednakosti i vrijednosti svakog pojedinca, a životne priče i iskustva samih osoba s invaliditetom postaju glavni izvor spoznaje o njihovim mogućnostima, potrebama, barijerama s kojima se svakodnevno suočavaju i načinima na koje im drugi mogu pružiti podršku kako bi živjeli što kvalitetnijim i skladnijim životom. Također, naglašava se kako se takve osobe mogu razlikovati od tipične populacije obzirom na svoju fizičku snagu, intelektualne sposobnosti i potrebe u svakodnevnom životu, no one i dalje u sebi nose specifične karakteristike koje ih čine

značajnim i vrijednim članovima društva, a kada se njihove priče pretoče u književnost ta vrijednost postaje još više izražena i pronalazi put do drugih (Piskač i Jurdana, 2013).

1.9. Potreba za kreiranjem inkluzivnih literarnih djela

Posredstvom estetskih funkcija u književnosti moguće je u svijest čitatelja uvesti neku drugu varijablu iz društvenog života te tako u njima potaknuti katarzu, osjećaj zadovoljstva i literarnog užitka, što posljedično može pozitivno utjecati na mijenjanje stavova i gledišta spram određene teme. S druge pak strane, bez obzira na navedeno i dalje postoji relativno malo primjera kvalitetnih umjetničkih književnih djela koja »uspješno« uključuju inkluziju u svoju cjelinu, a toj tvrdnji pridonose dva razloga. Prvim se naznačuje kako je još uvijek u društvu prisutna nedovoljna osviještenost da je inkluzija poželjna i nužna te ju se ne prepoznaje kao takvu i ne smatra vrijednom tematikom kojom bi se književnost trebala baviti, a drugi razlog je upravo izazov koji predstavlja pisanje jednog takvog književnog djela koje bi se temeljilo na visoko razvijenim estetskim funkcijama nevezano o kojoj se temi radi, a k tome treba uzeti u obzir kako navedene estetske funkcije u svojoj biti teže ostvarivanju književnog užitka u čitatelja, a inkluzija kao tema je nerijetko prekrivena i praćena društveno popularnim slojem trivijalnosti, patetičnosti i lažne brižnosti prema osobama s invaliditetom te će tako vrlo teško proizvesti literarni užitak. No, ipak je nužno ulagati napore jer će jedino razvijanjem inkluzije kao kvalitetne estetske funkcije doći do nastajanja kvalitetnih književnih djela koja će svojom snagom buditi i mijenjati pojedinca, a s njime i društvo (Piskač i Jurdana, 2013).

Stoga književna djela u svojoj formi mogu djeci i mladima poslužiti kao ogledalo kroz koje su u mogućnosti promatrati likove koji izgledaju poput njih ili dijele gotovo identične osjećaje i iskustva te isto tako poslužiti kao prozor kroz koji uče, gledajući van svoje neposredne blizine, opservirati likove i događaje koji se odvijaju u njihovoj zajednici ili drugim dijelovima svijeta (Rudman 1995 prema Blaska, 2004). Ukoliko su u književnim djelima opisi likova s teškoćama i invaliditetom neprikladni i ukoliko je takvih djela vrlo malo, postoji opasnost kako će to dovesti do neželjenih posljedica, odnosno u tom slučaju djeca s teškoćama neće biti u mogućnosti »pronaći« sebe ili sebi prikladne uzore u literaturi s kojima će se moći poistovjetiti, dok će isto tako djeca bez teškoća ostati uskraćena za pozitivne primjere pomoću kojih bi možda lakše naučili kako pristupiti svojim vršnjacima s teškoćama i pružiti im prikladnu vršnjačku podršku (Matthews i Clow, 2007 prema Rieger i McGrail, 2015).

Kada su čitatelji izloženi likovima s teškoćama odnosno invaliditetom, točnije prikazima njihovih života tada se može postaviti pitanje sudjeluje li tipična populacija u eventualnom osuđivanju manje sposobnih od sebe i uzdiže tako s druge strane vlastite sposobnosti ili stoji uz njih kao saveznik koji im pruža podršku, na njihovoj je strani i bori se protiv diskriminacije, što je ujedno krucijalni korak, točnije aktivnost, za rasplinjavanje kruga nepravde s kojim se osobe s invaliditetom svakodnevno suočavaju. Stoga, književna djela za djecu i mlade su prikladna ako u svojoj poruci negiraju ili razbijaju diskriminaciju, prikazuju teškoće na pozitivan način i kataliziraju promišljen i razrađen dijalog o kompleksnim emocionalnim i društvenim pitanjima te tako proširuju društveni kapital (Hughes, 2012). Tako, analiziranjem primjerenih književnih djela moguće je osporiti mnoštvo negativnih, neutemeljenih i duboko ukorijenjenih prikaza, zablude i stereotipa koji u dječjim umovima mogu okruživati pojam invalidnosti (Reger i McGrail, 2015).

1.10. Važnost razvoja likova s invaliditetom

U želji da literatura koja se bavi tematikom teškoća i invaliditeta poluči uspjeh, odnosno nađe pravi put do svojih mladih čitatelja, izrazito je važno da sadrži autentične prikaze likova izgrađene na realnim modelima djece s teškoćama, opisane sa svim njihovim sposobnostima, jakim stranama, ali i slabostima, odnosno sa svime što jesu ili nisu u mogućnosti činiti te također zajedno sa svim svojim asistivnim sredstvima ukoliko ih koriste (Rieger i McGrail, 2015). Zatim, nikako se ne smiju zanemariti niti prikazi emocija ili temperamenta jer se djeca s teškoćama u tom području nimalo ne razlikuju od svojih tipičnih vršnjaka obzirom da su emocije sastavni dio svakog pojedinca te ocrtavaju njegovo raspoloženje i način na koji se nosi sa svakodnevnim životnim izazovima. U tom kontekstu poželjno je u prikaze uključiti i humor jer je on nedvojbeno jedan od bitnih elemenata karaktera svake osobe te nisu nužno sva djeca s teškoćama u svom svakodnevnom životu uvijek ozbiljna i povučena kako ih se najčešće prezentira, već ima i pojedinaca koji se vrlo dobro znaju šaliti, najčešće i na svoj račun. Stoga ukoliko u literarnim prikazima imamo likove s teškoćama koji su sposobni prihvatiti i stvoriti šalu, tada je moguće puno lakše doprijeti do čitatelja jer je upravo smijeh najbolji alat za rušenje straha i nelagode (Landrum, 2001 prema Rieger i McGrail, 2015).

Isto tako, mladi čitatelji se mogu puno lakše identificirati s likovima u književnim djelima ako se oni suočavaju s jednakim ili sličnim barijerama jer na taj način mogu pronaći utjehu i snagu za dodatno ulaganje truda u osobnim izazovima, a nadalje percipiranje likova kao svojih

»prijatelja« pomaže im da grade empatiju i razumijevanje za druge što može biti snažna odskočna daska za razvijanje emocionalnih odgovora i osnaživanje emocionalne inteligencije (Hughes, 2012), budući da je istraživanjima ranije dokazano kako djeca i mladi bolje reagiraju i stvaraju karakteristične emocionalne veze s onim likovima s kojima se mogu osobno identificirati. U vezi s time izrazito je važno i poželjno, ukoliko u određenom literarnom djelu teškoće nisu posve očite, da učitelj ili druga osoba koja u obrazovnom okruženju može povesti diskusiju s mladim čitateljima što je moguće bolje pobliže objasni karakteristike navedene teškoće jer postoji mogućnost da djeca ili mladi ne razumiju ispravno problematiku, što ih može ponijeti u sasvim krivom smjeru promišljanja. Isto tako važno je i da učitelj ili relevantna druga osoba uvažava sve komentare koje djeca odnosno mladi kroz diskusiju iznesu, a da se pritom odmah ne očekuju samo oni dobri i socijalno poželjni odgovori jer ih na taj način nećemo potaknuti na vlastito rasuđivanje i postaviti dobre temelje za njihove buduće eventualne stvarne susrete s drugom djecom s teškoćama i osobama s invaliditetom (Wilkins i sur., 2016).

S druge pak strane postoje i književna djela u kojima se čak ni ne naglašava da lik ima teškoću ili invaliditet, već je na čitateljima da sami pronađu ključ i riješe enigmu te ju ujedno protumače na sebi svojstven i razumljiv način, što može biti dvosjekli mač obzirom da izostavljanje direktnog spomena postojanja teškoće odnosno invaliditeta postavlja pitanje hoće li se na taj način otkriti i priopćiti koncept tolerancije i inkluzije u djelu ili se time pada u zamku skrivanja invaliditeta te pojačava društvena nelagoda i tako teškoće odnosno invaliditet postaju »tabu« tema, nešto neizrecivo, sramotno ili opasno (Hughes, 2012). Povrh svega, neophodno je čitateljima prenijeti sliku kako su likovi s teškoćama ravnopravni sudionici inkluzivnog okruženja, u kojem su u većoj mjeri prihvaćeni nego odbijani, odnosno sličniji drugima nego različiti (Prater i Dyches, 2008 prema Rieger i McGrail, 2015).

1.11. Djeca tipičnog razvoja i promišljanja o inkluziji

U današnje vrijeme, u mnogo većoj mjeri nego prije, djeca tipičnog razvoja dolaze u kontakt s vršnjacima s različitim tipovima teškoća, koje ujedno variraju u svojoj težini i uočljivosti obzirom da su, razvojem inkluzije, učenici s teškoćama u velikom broju uključeni u programe općeg obrazovanja za sve te se time otvaraju nove mogućnosti za socijalnu interakciju među njima (Reger i McGrail, 2015).

Istraživanja ukazuju na činjenicu kako djeca razvijaju spoznaje i stavove o pojedincima s teškoćama i invaliditetom tijekom vremena, odrastanjem i sazrijevanjem te su u dobi od četiri

do pet godina sposobni identificirati očigledne fizičke teškoće koje njihovi vršnjaci mogu imati, poput cerebralne paralize ili oštećenja sluha. Kako odrastaju, djeca postaju svjesna teškoća koje su manje vidljive te su tako u nižim razredima sposobni identificirati pojedince s intelektualnim teškoćama, ali s druge strane sve do viših razreda osnovne škole nisu u mogućnosti prepoznati manje očite smetnje poput smetnji u psihičkom razvoju (Ostrosky i sur., 2015). Generalno, stavovi prema pojedincima s teškoćama odnosno invaliditetom su kompleksni i sastoje se od višekomponentnih konstrukata naučenih iz neposrednog iskustva, točnije susreta s takvim osobama i indirektnih iskustva dobivenih posredstvom knjiga, medija i kroz različite rasprave te su ujedno pod visokim utjecajem obitelji i društvene grupe kojoj dijete odnosno mlada osoba pripada (Ostrosky i sur., 2015).

Budući da je navedeno kako djeca, odnosno učenici tijekom nižih razreda osnovnoškolskog obrazovanja polako počinju zamjećivati prisutne razlike među pojedincima i u skladu s time razvijaju mišljenje i stavove o drugima, izrazito je važno da učitelji budu upravo oni značajni poticatelji kvalitetnog razvoja (Wilkins, Howe, Seiloff, Rowan i Lilly, 2016) jer nerijetko visoka frekvencija vršnjačke interakcije u inkluzivnom školskom okruženju ne donosi nužno uvijek i bolju kvalitetu tih odnosa obzirom da se mnogi učenici bez teškoća i dalje osjećaju nelagodno okruženi vršnjacima s teškoćama (Reger i McGrail, 2015).

Navedenom doprinosi činjenica kako su i dalje u našoj kulturi ukorijenjeni stavovi koji se prenose s generacije na generaciju, a promoviraju ideju kako se određene ljudske osobine, poput fizičke »cjelovitosti« ili spremnosti, dobrog izgleda, prosječne i iznadprosječne inteligencije te jasnog i razgovijetnog govornog izražavanja, vrednuju i identificiraju kao neophodne za uspješan i skladan život, a pojedinci s tim osobinama uživaju pozitivan društveni status, dok se svi oni koji ne posjeduju navedene osobine izbjegavaju, ponižavaju, stigmatiziraju, ismijavaju i degradiraju. Rastući u takvom okruženju izloženi iskrivljenim vrijednostima, djeca i mladi percipiraju kako se osobe s invaliditetom više »razlikuju« nego su »slične« njima, a posljedično se osobe s invaliditetom zbog navedenih razlika suočavaju sa segregacijom i izolacijom, što još više pojačava negativne stavove prema njima (Shapiro, 1999 prema Reger i McGrail, 2015).

Neka istraživanja navode kako je kao najznačajniji čimbenik koji doprinosi razvoju negativnih i podcjenjivačkih stavova spram vršnjaka s teškoćama te generalno i ostalih pojedinaca s invaliditetom, kod djece osnovnoškolske dobi, upravo nedostatak familijarnosti odnosno nedovoljno poznavanje i izostanak interakcije s navedenim pojedincima (Litvack i sur., 2001 prema Rieger i McGrail, 2015), a ujedno ispravljanje tog nedostatka postaje izazov obzirom da su likovi s teškoćama i invaliditetom nerijetko u književnim djelima, ali i drugim medijima

opisani na vrlo štur i ponekad neprikladan način, ukoliko su uopće i prikazani (Rieger i McGrail, 2015). Nedovoljno znanje o specifičnostima funkcioniranja pojedinaca koje je praćeno teškoćama ili invaliditetom može vrlo lako dovesti do okruženja u kojem djeca s teškoćama postaju potpuno »nevidljiva« svojim vršnjacima tipičnog razvoja Matthews i Clow, 2007 prema Rieger i McGrail, 2015). Stoga je neophodno istaknuti kako u tom slučaju postoji potreba za većom svjesnošću i razumijevanjem pojma teškoća i invaliditeta među djecom i mladima bez teškoća. Jedan od mogućih alata koji može pomoći u podučavanju navedene problematike je nedvojbeno literatura dostupna kroz razna književna djela za djecu i mlade (Dyches, Prater i Jenson, 2006).

1.12. Dobrobiti korištenja inkluzivne literature

Postoje nalazi koji govore kako književna djela koja se bave tematikom teškoća i invaliditeta mogu pomoći u mijenjanju stavova i znanja pojedinaca o toj temi, no s druge pak strane puka prisutnost lika s teškoćama odnosno invaliditetom u priči ipak nije dovoljna. Stoga bi stručnjaci koji djeluju u polju obrazovanja također trebali uzeti u obzir literarnu i umjetničku kvalitetu navedenih književnih dijela, obzirom da lik s teškoćama smješten u siromašno napisanu priču ili opisan s neprikladnim ilustracijama ima u tom slučaju limitirani potencijal da utječe na čitatelje emocionalno i intelektualno (Dyches i sur., 2006).

Budući da je potpuno jasna činjenica kako postoji opseg dječje književnosti koji u sebi prenosi negativnost i poruke koje su ponekad ispod naše razine promišljanja i percepcije, a adresiraju prirodu osoba s invaliditetom, kroničnim bolestima ili nekim drugim osobinama po kojima se oni razlikuju od opće populacije, a ukoliko pritom izostane objašnjenje i rasprava o navedenim fenomenima, ta se negativna promišljanja mogu još više razviti i krenuti u krivom smjeru (Saunders, 2000 prema Reger i McGrail, 2015). Isto tako, važno je napomenuti i kako sama činjenica da su djeca i mladi izloženi literarnim djelima koja sadrže pozitivne likove s teškoćama odnosno invaliditetom ne znači nužno i da će se njihovo mišljenje automatizmom pozitivno oblikovati posredstvom navedene inkluzivne literature, obzirom da je nemoguće potpuno isključiti mogućnost da bi čitateljevo prijašnje stečeno znanje i izgrađen stav mogao dovesti do toga da on u određenim situacijama čitajući literarno djelo novu informaciju percipira i preradi na neispravan, odnosno neželjen način ili da pritom direktno osporava vrijednost samog književnog djela ukoliko su primljene informacije nove i van njegove razine razumijevanja, točnije mladi čitatelj ih nije u mogućnosti ispravno percipirati i razumjeti

(Smith-D'Arezzo i Moore-Thomas, 2010). Navedene spoznaje su uočili Smith-D'Arezzo i Moore-Thomas u svom istraživanju iz 2010. godine u kojem su, kroz diskusije u malim grupama s učenicima petih razreda, nastojali doći do saznanja hoće li se kod tih istih učenika, ukoliko pročitaju i međusobno raspravljaju o književnim djelima u kojima su prisutni likovi s teškoćama te ujedno portretirani pozitivnom svjetlu, poboljšati osobni stavovi i mišljenja spram vršnjaka s umjerenim intelektualnim teškoćama i teškoćama učenja. Evaluirajući dobivene rezultate, Smith-D'Arezzo i Moore-Thomas, su uočili kako tijekom njihovog istraživanja nije došlo do značajnijih promjena u stavovima ispitanih učenika te kako ti učenici na teškoće, a posebice teškoće učenja gledaju kao na izrazito negativan deficit koji prema njihovom mišljenju uključuje osobni, odnosno karakterni deficit, učenikovu i roditeljsku odgovornost i krivicu, ograničene intelektualne sposobnosti te crte ličnosti same osobe. Učenici su također naveli kako je neophodno da se pojedinci s teškoćama učenja trebaju puno više truditi, provesti više vremena učeći gradivo i više se koncentrirati na nastavi, drugim riječima, poslali su poruku kako je teškoća njihov osobni problem s kojim se trebaju znati nositi (Smith-D'Arezzo i Moore-Thomas, 2010). Stavovi i percepcija spram učenika s teškoćama nisu se osjetno promijenili nakon što su ispitani učenici pročitali predloženo im inkluzivno književno djelo i sudjelovali u raspravi, a budući da su dobiveni rezultati bili neočekivano negativni, istraživači nisu skrivali svoje nezadovoljstvo i razočarenje, ali su u isto vrijeme kao pozitivan i vrijedan primjer istaknuli činjenicu da su dvije djevojčice tijekom istraživanja podijelile svoja pozitivna iskustva spram pojedinaca s teškoćama, obzirom da u obitelji imaju osobe s navedenim teškoćama. Na kraju su istraživači naveli kako je u slučaju ovakvih nalaza neophodno ponoviti radionicu s istim učenicima na sličnu temu te pritom uključiti određene dodatne intervencije, posebice one psihosocijalne koje će poticati jačanje empatije, izgrađivanje pozitivnih vrijednosti i toleranciju, kako ne bi ti isti učenici kada odrastu i postanu odrasli ljudi bili oni koji se ne libe izreći svoje negativne stavove spram pojedinaca koji se razlikuju od njih (Smith-D'Arezzo i Moore-Thomas, 2010). S druge pak strane stručnjaci navode kako korištenje literature s autentičnim prikazima likova s teškoćama i invaliditetom kod djece urednog razvoja može pridonijeti boljem razumijevanju i ophođenju spram njihovih vršnjaka s teškoćama, budući da se na taj način osigurava prostor za iskazivanje i razumijevanje vlastitih emocija, ali i emocija drugih (Rieger i McGrail, 2015). Nadalje, mladi čitatelji s i bez teškoća mogu na taj način razumjeti i percipirati stil života, mogućnosti i bivstvo pojedinaca s teškoćama i invaliditetom te zamišljati njihovu bolju budućnost, gdje se u centar stavlja prvenstveno osoba, a ne njezina teškoća. Također, likovi koji imaju teškoće i suočavaju se svakodnevno s njima, u pomno odabranim knjigama, su izrazito djelotvorni i mogu vrlo lako postati uzori djeci sa i bez teškoća.

Smatra se kako će se djeca lakše identificirati s tim likovima i naučiti važne životne lekcije kroz opise njihovih iznimnih kvaliteta kao što su hrabrost, empatija, imaginacija, samostalnost i genijalnost, a to vodi do isticanja i unaprjeđenja vlastitih osobina, što je nedvojbeno moguće i neophodno postići (Hughes, 2012). Tako će djeca, a posebice mladi, nakon što su bili izloženi kvalitetnim književnim djelima i njihovim likovima kao istaknutim modelima, biti u mogućnosti zrcaliti uočeno pozitivno i prikladno ponašanje (Regan i Page, 2008) te razumjeti moguće specifične potrebe vršnjaka u njihovom okruženju što može ujedno doprinijeti i usvajanju pozitivnih pedagoških kompetencija (Kurtts i Gavigan, 2008).

Isto su tako određene studije ukazale kako izloženost djece i mladih literarnim likovima s teškoćama i invaliditetom može uvelike pospješiti razumijevanje i prihvaćanje različitosti jer kada su navedeni likovi uključeni u priče, to automatizmom postaje djelotvoran način da se, ne samo otklone predrasude i stereotipi, već da se i samim učenicima s teškoćama pomogne u kvalitetnoj inkluziji među svojim vršnjacima (Bland, 2013 prema Wilkins i sur., 2016). Pomno odabrana i kvalitetna književna djela, ukoliko se odnose na djecu i mlade te njihov privatni život i svijet koji ih okružuje, u sebi nose potencijal da liječe i obnavljaju (McCarty i Slygh, 2004 prema Regan i Page, 2008). Time se mogu otvoriti nova pitanja i teme o kojima se nužno ne razgovara tako često, a kroz prikaze pozitivnih međuljudskih odnosa koji se ogledaju u književnim djelima, pojedinci mogu otkriti vlastite snage i mogućnosti (Regan i Page, 2008). Stoga je izrazito važno ukazati na značenje koje promatranje i »upoznavanje« likova s teškoćama i invaliditetom ima kao značajan element u formiranju dječjih iskustava i stavova, a uz navedeno kvalitetno i pomno odabrano literarno djelo može znakovito predstavljati odskočnu dasku za vrijedne i konstruktivne diskusije (Bland, 2013 prema Wilkins i sur., 2016).

Kao potvrda do sada navedenih činjenica, može nam poslužiti i istraživanje Wilkins, Howe, Seiloff, Rowan i Lilly iz 2016. godine u kojem su oni pokušali istražiti kako učenici nižih razreda osnovne škole vrednuju literarne likove s teškoćama unutar književnih djela. U tom istraživanju ciljanim skupinama učenika jedan od istraživača je naglas čitao odabrana književna djela nakon čega je uslijedila grupna rasprava. Evaluirajući dobivene rezultate, istraživači su uočili kako su ispitani učenici u većoj mjeri otvoreno raspravljali o vrstama teškoća koje su uglavnom bile fizičke i u većoj mjeri vidljive, odnosno prepoznatljive, obzirom da su se s takvim teškoćama učenici imali prilike češće ranije susretati i upoznati njihove karakteristike te su tako stekli i određena znanja o njima, a kada su u priči literarni likovi s tim, učenicima poznatim, vrstama teškoća bili primorani učiniti određene prilagodbe kako bi olakšali vlastito funkcioniranje, učenici nisu skrivali oduševljenje združeno sa suosjećanjem. S druge pak

strane, ispitani učenici su u manjoj mjeri bili voljni raspravljati ukoliko im teškoće literarnog junaka u priči nisu bile očigledne i sasvim jasne te samim time nisu niti pokazivali značajniji interes za njih kao i aktivnosti u kojima su ti likovi sudjelovali (Wilkins i sur., 2016). Ujedno, na kraju ovog istraživanja iznesena je kritika autora usmjerena ka činjenici kako su odgovori učenika bili pretežito bazirani na socijalno prikladnom i naučenom ponašanju te su učenici u svojim argumentima zrcalili pozitivne stavove kakvi su i očekivani u školskom okruženju, što je itekako moguće obzirom da je istraživač cijelo vrijeme bio prisutan, a nije niti isključena mogućnost kako su učenici težili tomu da ih važne osobe iz njihove neposredne razredne okoline promatraju s odobravanjem i poštovanjem (Wilkins i sur., 2016), no s druge pak strane navedeni način ponašanja odnosno izražavanja mišljenja ne bi trebao biti izravno kritiziran, obzirom da su se u ovom slučaju učenici ipak potrudili te pronašli prikladne odgovore i promišljanja koje će možda, ako već ranije nisu o njima razmatrali na jednak način, nakon provedenog istraživanja pokušati na sebi svojstven način objasniti, zapamtiti i ugraditi u vlastite stavove. Uz to nije suvišno spomenuti i studentsko kvalitativno istraživanje provedeno u jednoj osnovnoj školi na području grada Zagreba, koje je obuhvaćalo opservaciju edukativno interaktivne radionice za djecu niže osnovnoškolske dobi u organizaciji udruge Korablja, a cijeli koncept radionice počivao je na edukativnoj slikovnici „Priča o Vedranu“, točnije kratkoj i jednostavnoj priči o mladiću s intelektualnim teškoćama, kojom se generalno željelo potaknuti djecu, ali i odrasle na susret s osobama s intelektualnim teškoćama, kako bi se međusobno bolje upoznali i tako naučili nešto novo jedni o drugima. Osnovni cilj navedenog istraživanja temeljio se na dobivanju uvida u doživljaje učenika niže osnovnoškolske dobi o odraslim osobama s intelektualnim teškoćama, točnije istraživanju kakvo iskustvo imaju učenici spram tih osoba i na koji način slikovnica može u tom slučaju doprinijeti u kreiranju stavova o odraslim osobama s intelektualnim teškoćama. Dobiveni nalazi ukazali su kako su pojedini učenici niže osnovnoškolske dobi već ranije, prije provedbe radionice, imali iskustvo susreta s odraslom osobom s intelektualnim teškoćama i te zajedničke trenutke su opisali izrazito pozitivnim i sasvim uobičajenim, odnosno „normalnim“ i tipičnim. Učenici su također naveli kako su ti susreti u većini slučajeva uključivali zajedničku igru, pri čemu nisu navedene specifične teškoće u interakciji, niti je bila upitna sigurnost svih sudionika igre. Nadalje, slikovnicu „Priča o Vedranu“, kao posrednički medij u kreiranju stavova prema osobama s intelektualnim teškoćama, učenici su ocijenili vrlo vrijednom i značajnom jer u svojoj biti ta slikovnica nosi poruku o poštivanju i prihvaćanju različitosti. Uz to, osvrćući se na pojedine dijelove slikovnice, učenici su naveli kako su predrasude i diskriminacija veliki izazov u prihvaćanju odraslih osoba s intelektualnim teškoćama jer se te osobe često susreću s otvorenom diskriminacijom od strane

onih pojedinaca koji možda u svom dosadašnjem životu nikada nisu imali priliku upoznati osobu s intelektualnim teškoćama i dobiti uvid u njezin način funkcioniranja u svakodnevnom životu ili u krajnjem slučaju uzeti u ruke literarno djelo koje opisuje njihov život i svakodnevicu (Kefurt, 2017).

1.13. Smjernice za vrednovanje inkluzivnih literarnih djela

Pri odabiru i vrednovanju književnih djela za djecu i mlade koji uključuju tematiku teškoća i invaliditeta važno je, osim karakteristika koje generalno pripadaju visoko kvalitetnoj literaturi, uzeti u obzir i vrijednosti koje one kroz svoj tekstualni i likovni sadržaj promoviraju, točnije koje iz njih proizlaze, a koje se vrlo lako mogu pronaći u opisima likova s teškoćama odnosno invaliditetom (Dyches i sur., 2009).

U tu svrhu 2004. godine Joan K. Blaska je izdvojila deset kriterija koji mogu poslužiti kao smjernice za odabir i evaluaciju književnih djela za djecu i mlade s tematikom teškoća i invaliditeta.

Kriteriji za vrednovanje:

1. Isticanje empatije, a ne sažaljenja
2. Opisivanje prihvaćanja, a ne ismijavanja
3. Naglašavanje uspjeha više nego neuspjeha
4. Isticanje pozitivnih prikaza pojedinaca s teškoćama i invaliditetom
5. Pomaganje djeci u stjecanju točnih poimanja invaliditeta ili kroničnih bolesti
6. Iskazivanje poštovanja spram osoba s invaliditetom ili kroničnim bolestima
7. Isticanje i zauzimanje stava »jedan od nas«, a ne »jedan od njih« spram pojedinaca s teškoćama i invaliditetom
8. Korištenje termina koji se odnose ponajprije na pojedinca, a teškoća ili invaliditet se može naknadno navesti
9. Opisivanje pojedinca s teškoćama ili kroničnom bolešću realno bez uveličavanja ili ponižavanja njihovih sposobnosti
10. Portretiranje likova u realnoj maniri

Generalno se prije samog odabira književnog djela čak može postaviti jednostavno pitanje koje glasi: »Da li bi odabrana priča osramotila ili ponizila dijete odnosno osobu s teškoćama ili

invaliditetom?«, a odgovor na to pitanje tako postaje jedan od najvažnijih pokazatelja koliko je, odnosno nije, pojedino djelo prikladno za korištenje (Blaska, 2004).

Stoga, ukoliko težimo tomu da se djeca i mladi upoznaju s literarnim djelima koji promoviraju inkluziju i koji u svom sadržaju kao istaknute likove prikazuju osobe s teškoćama odnosno invaliditetom, važno je pritom učiniti probir i mladim čitateljima pružiti podršku te predložiti ili ih direktno usmjeriti na literarna djela koja će unutar svog sadržaja na primjeren i kvalitetan način prenositi poruku o različitosti unutar društva. Time se otvara pitanje postoje li književna djela na hrvatskom jeziku koja se bave tematikom teškoća odnosno invaliditeta te koliko su ona u svom sadržaju primjerena za korištenje u radu s djecom i mladima.

4. Inkluzivna literaturna djela dostupna na hrvatskom jeziku

U potrazi za literarnim djelima koja progovaraju o specifičnim temama pojedinci će se najčešće zaputiti u obližnju im knjižnicu ili pretražiti internetske izvore kako bi tamo pronašli željene informacije te je stoga vrlo lako zaključiti kako će oni učiniti isto ukoliko se njihov interes odnosi na literaturu koja u svom sadržaju obrađuje tematiku teškoća, odnosno invaliditeta.

Poznato je kako, usporedno s početkom novog tisućljeća, u knjižnicama diljem Republike Hrvatske, a posebice u dječjim knjižnicama, dolazi do promjena budući da se sada kao prioritet postavlja socijalna inkluzija, točnije naglašava se poštivanje ljudskih prava i pritom se u književnu građu uključuju različite teme iz društvenog života koje su ranije bile djelomično zapostavljene (Stričević, 2001).

Obzirom na navedeno, neophodno je pronaći književna djela za djecu i mlade na hrvatskom jeziku koja progovaraju o teškoćama i invaliditetu, a dostupna su za korištenje općoj populaciji, odnosno nalazimo ih u većem ili manjem broju knjižnica na području Republike Hrvatske. Ujedno je važno provjeriti koliko su ta djela primjerena svojim sadržajem i kvalitetom, kojoj dobnoj skupini djece i mladih odgovaraju te jesu li kreirana u edukativne svrhe ili služe samo kao popularna i zabavna literatura koja se čita u slobodno vrijeme, kako bi bili sigurni i dobili uvid u to što se uistinu može ponuditi mladim čitateljima da bi oni na indirektan način saznali nešto više o tematici vezanoj uz teškoće i invaliditet.

U ovome poglavlju će se stoga prikazati i kritički evaluirati sedam literarnih djela dostupnih na hrvatskome jeziku, koja u svome sadržaju obrađuju raznolike teme, a pritom sadrže glavne likove sa specifičnom teškoćom odnosno invaliditetom.

Djela su redosljedom posložena obzirom na to kako u svom sadržaju promoviraju tematiku teškoća odnosno invaliditeta, ali i kojoj su populaciji namijenjena te se tako najprije predstavlja knjižica uputa za najmlađe, u kojoj oni mogu saznati kako pristupiti, pružiti pomoć i podršku svome vršnjaku s teškoćom i/ili kroničnom bolesti, zatim se upoznajemo s medvjedićem kojemu u pomoć priskaču njegovi šumski sustanari, dječakom koji nam iz svoje perspektive opisuje svog brata Brunu, djevojčicom koja u ljetnom kampu upoznaje svoju najbolju prijateljicu Martu, Vedrana, mladića s najtoplijim osmijehom, humandela Vida i na koncu mladića Marcela koji se susreće s brojnim izazovima kako tipične gradske svakodnevice tako i poslovnog svijeta.

Svakog pojedino djelo će se pomnije analizirati, točnije uz osnovne informacije o samome djelu navesti će se kojoj je populaciji namijenjeno, zatim će se obraditi prema odrednicama književnog djela koje su navedene u odlomku 1.3. prvog poglavlja i ujedno ukratko analizirati opis i karakterizacija centralnog lika s teškoćom u svakom pojedinom djelu te na koncu cjelokupno djelo generalno evaluirati pomoću »Smjernica za vrednovanje inkluzivnih literarnih djela« autorice Blaska (2004) uz kritički osvrt.

4.1. Bontončić ili kako svima biti prijatelj

Autor: Grupa autora¹

Ilustrator: Joško Marušić

Godina: 2004

Izdavač: Hrvatski savez udruga
tjelesnih invalida

Broj stranica: 34

Bontončić ili kako svima biti prijatelj je slikovnica u kojoj se na jednostavan način progovara o teškoćama i preprekama s kojima se svakodnevno mogu susresti djeca s više ili manje izraženim teškoćama te stoga sadrži kratke i jasne upute s objašnjenjima na koji način djeca mogu pobijediti strah i pomoći svojim prijateljima u trenucima kada im je pomoć potrebna. Slikovnica je namijenjena djeci koja još sama ne čitaju ili su na početku stjecanja vještine samostalnog čitanja.

Kratak sadržaj

Na samome početku slikovnice naveden je kratak podsjetnik kako u čitateljevom okruženju sigurno postoji jedno ili više djece s tjelesnim ili senzornim oštećenjem, teškoćom učenja, kroničnom bolešću ili nekom drugom bolešću i zbog toga je važno znati kako toj djeci pružiti pomoć ili podršku. Nadalje su navedene brojne situacije iz svakodnevnog života uz pripadajuće savjete i ohrabrenja kako je moguće pružiti pomoć ili podršku vršnjaku u potrebi. Tako je navedeno kako je poželjno djetetu s teškoćom i/ili kroničnom bolešću ponuditi pomoć u nošenju stvari ili omogućavanjem da se nasloni na nas ukoliko mu je teško kretati se, zatim poticanjem

---

¹ Grupu autora čine Mirjana Dobranović, Mirjana Krizmanić, Mladen Kušec, Ana Marušić i Jasminka Sabol

zajedničke igre kako bi mogli sudjelovati i oni koji to inače ne mogu. Isto tako navodi se da ako neko dijete počne teško disati jer ne može udahnuti dovoljno zraka dobro je upitati ga ima li pumpicu s lijekom, dodati ju i pozvati pomoć, ne oponašati i ne izrugivati se, nastojati razumjeti one koji teško govore ili mucaju, ne podsmjehivati se, pomoći djeci sa šećernom bolešću, pročitati tekst slabovidnoj djeci, ponoviti upute i važne informacije djetetu s oštećenjem sluha, izražavati se i razgovarati jasno i razgovijetno ili pokazati znakom, čitati s onima koji teže čitaju ili tek svladavaju navedenu vještinu, ponuditi onome tko je sporiji svoje bilješke, pozvati pomoć u slučaju ozlijede, pomoći u kretanju djeci u invalidskim kolicima, ne dopustiti drugima da se rugaju, imati strpljenja s onima koji se teže koncentriraju, izbjegavati hvalisavost i vježbati sa sramežljivima javni nastup. Na samome kraju je navedeno kako je poželjno u svakome razredu odabrati »anđele čuvare« za djecu s teškoćom kako bi im pružao podršku određeno kratko vremensko razdoblje te riječ ohrabrenja ukoliko je sam čitatelj osoba s teškoćom odnosno invaliditetom, a ključna misao cjelokupne slikovnice je »Najvažnije je prijateljstvo!« (Dobranović, Krizmanić, Kušec, Marušić i Sabol, 2004).

Uzimajući u obzir paratekstualne elemente, ovo je jedna vrlo tanka i laka slikovnica mekih korica, na čijoj su naslovnoj stranici, u središtu, oslikani djevojčica i dječak koji s izrazom radosti na licu pružaju jedno drugome ruku, što simbolizira solidarnost, jednakost i prijateljstvo. Slikovnica obiluje jasnim i čistim ilustracijama toplih boja, na kojima se sasvim jasno prepoznaju oslikani likovi i elementi, kao i tekst koji je također oblikovan kratko, jasno i razumljivo te otisnut tiskanim slovima uz podebljane ključne pojmove kako bi se dodatno ukazalo na važnost navedenih poruka.

Generalno, u slikovnici ne postoje jasno definirani likovi s teškoćom, odnosno invaliditetom, već je to skup situacija koje možemo nedvojbeno pronaći u svakodnevnom životu s potpuno realnim akterima te mogućim situacijama i barijerama s kojima se pojedinci s teškoćom, obzirom na vlastito stanje, mogu tijekom svog života suočavati.

KRITERIJI ZA ODABIR I EVALUACIJU KNJIŽEVNIH DJELA ZA DJECU I MLADE S TEMATIKOM TEŠKOĆA I INVALIDITETA (Blaska, 2004)

ISTICANJE EMPATIJE, A NE SAŽALJENJA

Navedenim savjetima se potiče izgradnja empatije i međusobna suradnja.

OPISIVANJE PRIHVAĆANJA, A NE ISMIJAVANJA

Cjelokupni sadržaj slikovnice poziva na prihvaćanje svakog pojedinca bez obzira na moguće razlike te je na samome kraju navedeno kako je od svega ipak najvažniji prijateljski pristup.

NAGLAŠAVANJE USPJEHA VIŠE NEGO NEUSPJEHA

Generalno se u savjetima ističe težnja za suradnjom i pružanjem podrške drugima kako bi se postigao uspjeh.

ISTICANJE POZITIVNIH PRIKAZA POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Djeca s teškoćama i/ili kroničnim bolestima su u slikovnici oslikana i opisana u pozitivnom svjetlu.

POMAGANJE DJECI U STJECANJU TOČNIH POIMANJA INVALIDITETA ILI KRONIČNIH BOLESTI

Opisi teškoća i/ili kroničnih bolesti su kratki i jasni, jezično oblikovani na način da ih sva djeca mogu razumjeti.

ISKAZIVANJE POŠTOVANJA SPRAM OSOBA S INVALIDITETOM ILI KRONIČNIM BOLESTIMA

Djeca s teškoćama i/ili kroničnim bolestima su u slikovnici prikazana s poštovanjem.

ISTICANJE I ZAUZIMANJE STAVA »JEDAN OD NAS«, A NE »JEDAN OD NJIH« SPRAM POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

U slikovnici se kroz savjete i upute poziva na prihvaćanje djece s teškoćama i/ili kroničnim bolestima jer oni imaju identična prava kao i svi ostali te je neophodno prema njima se tako i odnositi.

KORIŠTENJE TERMINA KOJI SE ODNOSI PONAJPRIJE NA POJEDINCA, A TEŠKOĆA ILI INVALIDITET SE MOŽE NAKNADNO NAVESTI

Unutar svakog pojedinog savjeta fokus je na pojedincu, a točno određenje njegove teškoće je dodano i uklopljeno u tekst na diskretan način.

OPISIVANJE POJEDINCA S TEŠKOĆAMA ILI KRONIČNOM BOLEŠĆU REALNO BEZ UVELIČAVANJA ILI PONIŽAVANJA NJIHOVIH SPOSOBNOSTI

Djeca s teškoćama i/ili kroničnim bolestima su opisana realno sa svim svojim sposobnostima i mogućim preprekama s kojima se susreću u svakodnevnom životu.

PORTRETIRANJE LIKOVA U REALNOJ MANIRI

Iako u slikovnici ne postoje definirani likovi, opisane su realne i moguće situacije iz svakodnevnog života.

Evaluirajući djelo prema smjernicama koje je predložila Blaska (2004) neupitno je kako ono svojim sadržajem i kvalitetom zadovoljava sve postavljene kriterije kako bi se koristilo u edukativne svrhe te njime djeci, na jednostavan i razumljiv način, približila problematika teškoća i invaliditeta, kao i važnost pružanja pomoći i podrške, obzirom da su svi navedeni savjeti izrazito jednostavni, praktični i lako primjenjivi.

4.2. Medo u kolicima

Autorica: Mirjana Krizmanić

Ilustrator: Alem Biočić

Godina: 2001

Izdavač: Aura, Sisak

Broj stranica: 20

Medo u kolicima je kratka edukativna priča kojom se želi usmjeriti pozornost na nužnost izražavanja osjećaja empatije, suosjećanja za drugoga, odbacivanje predrasuda, spremnost za pomoć te razvijanje pozitivnih odnosa spram pojedinaca sa sposobnostima koje se mogu razlikovati od onih opće populacije, a namijenjena je predškolskoj djeci koja još ne čitaju i onoj djeci koja su krenula u osnovnu školu te su na početku svladavanja vještine samostalnog čitanja.

Kratak sadržaj

Cjelokupna radnja priče odvija se duboko u šumi, a započinje tako što djetlić glasno poziva sve šumske stanovnike da sakupe dovoljno hrane i pripreme dobrodošlicu jer su u šumu stigle nove životinje. Na njegov se poziv odazovu svi osim jednog medvjedića koji ostane u okrilju svoje majke te ga iz tog razloga hrčak upita zašto ne želi poći s njima i je li to zbog toga što mu stroga majka to ne dozvoljava. Medvjedić na to odgovara kako njegova majka nije stroga, već da njemu za hodanje trebaju nove noge jer ga ove njegove baš i ne služe dobro. Čuvši to, hrčak ne ispituje puno nego zaključuje kako je medvjediću prijeko potrebno pomagalo za kretanje, točnije kolica da bi se uopće mogao kretati i istoga trena saziva šumski sastanak te poziva sve životinje da svojim specifičnim znanjem priskoče u pomoć kako bi zajedno što brže medvjediću izradili potrebna kolica. Svaki od njih preuzeo je na sebe onaj zadatak koji mu je najbolje pristajao, a zajedničkim trudom i suradnjom u kratkom su vremenu završili svoj projekt i pomogli svome prijatelju medvjediću da se nadalje lako i neometano kreće šumom (Krizmanić, 2001).

Analiza i pristup tematici teškoća i invaliditeta

Analizirajući ovo književno djelo, pritom polazeći od paratekstualnih elemenata, moguće je uvidjeti kako je ovo djelo svojim formatom zapravo malena i lagana slikovnica, čije prednje korice prekriva slika medvjedića koji sjedi u kolicima. Njegova kolica su istovremeno svojim prikazom više nalik na udobnu fotelju s masivnim kotačima, k tome on u svojim šapama drži veliki daljinski upravljač zbog kojeg se cjelokupni prikaz mlađoj djeci može više doimati kao da on zapravo sjedi u velikoj igrački na kotačima, nego u invalidskim kolicima koja se mogu vidjeti u svakodnevnom životu i koja ujedno imaju svoj karakterističan izgled. Nadalje, unutrašnjost ove slikovnice obiluje ilustracijama koje dosljedno prate tekst. Ilustracije se doimaju pomalo stiliziranim, ali su u isto vrijeme dovoljno jasne i moguće je na njima razabrati sve prikazane elemente. Tekst same priče realiziran je kroz formu igrokaza u licima s pravilnom rimom i igrom riječima što omogućuje stvaranje specifičnog ugođaja ukoliko se priča čita naglas. Likovi su personificirani, točnije životinjama su dodijeljene osobine ljudi te ih se prikazuje kao vrlo razborite, složne, vrijedne i snalažljive, a kao što je i moguće iščitati iz kratkog opisa priče, tijek radnje je vrlo jednostavan i razumljiv te dosljedno prati temu.

U ovoj je priči kao glavni lik, a ujedno i lik s teškoćom, prikazan jedan plahi medvjedić koji vrlo kratko, jednostavno, nenametljivo i pažljivo, koristeći slikoviti prikaz, govori o sebi odnosno svojim sposobnostima i izazovima s kojima se susreće. Čini se kako je medvjedić itekako svjestan svoje situacije, no teškoću ne opisuje detaljno te se stoga pomalo doima kao da se pomirio s istom. Također, izravno ne traži pomoć, no kada mu je pomoć ponuđena, on ju bez ikakvog prigovora prihvaća i poslušno slijedi upute svojih šumskih prijatelja kako bi oni zajedničkim trudom došli do rješenja koje bi medvjediću osiguralo veću samostalnost i eliminiralo brojne prepreke.

KRITERIJI ZA ODABIR I EVALUACIJU KNJIŽEVNIH DJELA ZA DJECU I MLADE S TEMATIKOM TEŠKOĆA I INVALIDITETA (Blaska, 2004)

ISTICANJE EMPATIJE, A NE SAŽALJENJA

Od samog početka u priči je naglašena empatija obzirom da su šumske životinje nakon saznanja o medvjedićevim teškoćama istoga trena prionule na posao kako bi mu osigurale mogućnost samostalnog kretanja.

OPISIVANJE PRIHVAĆANJA, A NE ISMIJAVANJE

Medvjedić je bio prihvaćen sa svim svojim karakteristikama te se pritom nije detaljnije preispitivao uzrok njegovih teškoća s kretanjem.

NAGLAŠAVANJE USPJEHA VIŠE NEGO NEUSPJEHA

Sve su šumske životinje spremno prionule na posao kako bi medvjediću osigurali mogućnost samostalnog kretanja, a time ujedno i slobodu, što bio svima polučilo uspjeh.

ISTICANJE POZITIVNIH PRIKAZA POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Medvjedić je prikazan na pozitivan način obzirom da izražava svoju želju za suradnjom s drugima te je u isto vrijeme svjestan da to zbog svoga specifičnog stanja ne može ostvariti.

POMAGANJE DJECI U STJECANJU TOČNIH POIMANJA INVALIDITETA ILI KRONIČNIH BOLESTI

Iako je medvjedićeva teškoća vidljiva, odnosno vidljive su njezine posljedice, ona se u priči direktno spominje samo jednom isključivo u svrhu pružanja točne informacije čitateljima.

ISKAZIVANJE POŠTOVANJA SPRAM OSOBA S INVALIDITETOM ILI KRONIČNIM BOLESTIMA

U priči se poštuju sve medvjedićeve sposobnosti, a na teškoću se referira kao na nešto što je sasvim prihvatljivo.

ISTICANJE I ZAUZIMANJE STAVA »JEDAN OD NAS«, A NE »JEDAN OD NJIH« SPRAM POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

U priči je istaknuto kako sve životinje medvjedića smatraju jednakovrijednim članom šumske zajednice te im nije teško uložiti napor kako bi mu osigurale bolje uvjete za život.

KORIŠTENJE TERMINA KOJI SE ODOSE PONAJPRIJE NA POJEDINCA, A TEŠKOĆA ILI INVALIDITET SE MOŽE NAKNADNO NAVESTI

Medvjedića upoznajemo tako što se on ukratko osobno predstavlja šumskim životinjama i pritom navodi svoju teškoću bez opširnog pojašnjenja iste.

OPISIVANJE POJEDINCA S TEŠKOĆAMA ILI KRONIČNOM BOLEŠĆU REALNO BEZ UVELIČAVANJA ILI PONIŽAVANJA NJIHOVIH SPOSOBNOSTI

Medvjedić je u priči prikazan sasvim realno sa svim svojim sposobnostima.

PORTRETIRANJE LIKOVA U REALNOJ MANIRI

Svi likovi su personificirani, odnosno životinjama su dodijeljene karakteristične crte ličnosti koje vrlo lako možemo pronaći kod svih ljudi poput razboritosti, snalažljivosti i spremnosti na djelovanje.

Evaluirajući ovo književno djelo prema smjernicama koje je predložila Blaska (2004), zaključuje se kako su ovom slučaju poštivani i zadovoljeni svi elementi kako bi se djelo smatralo prikladnim za korištenje u interakciji i radu s djecom, što ujedno ovome djelu donosi pozitivnu ocjenu obzirom da svojim sadržajem mlađem čitateljskom naraštaju prenosi vrlo važnu poruku o empatiji, pomoći i prihvatanju pojedinaca s teškoćama, odnosno invaliditetom.

4.3. Moj brat je autist

Autorica: Jennifer Moore-Mallinos

prevela Maja Bulović

Ilustratorica: Marta Fabrega

Godina: 2009

Izdavač: Neretva, Zagreb

Broj stranica: 31

Moj brat je autist je edukativna priča koja, kako joj i sam naslov govori, donosi isječak iz svakodnevnog života dječaka koji ima brata s dijagnozom poremećaja iz spektra autizma. Kroz priču se provlači problematika braće i sestara djece s teškoćama, učenje strpljivosti i razumijevanju te svjesnosti kako je svatko poseban i vrijedan na svoj način, a namijenjena je djeci koja već samostalno čitaju.

Kratak sadržaj

Priča je ispričana iz perspektive dječaka koji čitatelje na početku upoznaje sa svojim bratom koji se zove Bruno i napominje kako Bruno ima poremećaj iz spektra autizma. Dječak navodi kako se s bratom često zabavlja i dobro slaže, ali nikako ne voli kada brat, kako on kaže, »pobjesni«, osobito ne ako su u blizini dječakovi prijatelji ili ako je to u školi pred drugom djecom. Iz tog razloga odluči prepričati događaj koji se zbio prethodnoga dana u školskoj blagovaonici. Naime, u trenutku kada Bruno je posložio svoje kekse u pravilan niz kako to uvijek čini prije nego ih pojede, jedan ga je dječak upitao može li uzeti jedan keks, na što se Bruno nije niti obazreo pa je dječak ponovio pitanje. Bruno je tada automatizmom ponovio dječakovo pitanje, što je dječak protumačio kao ruganje i zgrabio jedan od keksa sa stola, nakon čega je, dječak navodi, Bruno poludio, počeo žmirkati, mahati rukama po zraku i glasno plakati, a njegov je vrisak bio toliko glasan da su sva djeca koja su se našla u blizini prekrila uši. Dječaka je bilo sram i nije imao snage smiriti svoga brata, već je pobjegao iz školske blagovaonice i nastavio trčati sve dok ga nije na hodniku zaustavila njegova učiteljica Fani te joj je on ispričao

što se netom dogodilo i kako su svi, a posebno djeca iz njegovog razreda buljili i upirali prstom u Brunu, a neki su mu se čak i smijali. Bio je svjestan da taj drugi dječak nije mislio ništa loše kada je Bruni uzeo keks jer nije znao kako bi Bruno mogao reagirati, no ipak da je više znao o autizmu možda ne bi jednako postupio. Stoga se dječak požalio učiteljici kako mu je želja da više djece u školi razumije autizam jer bi tada svi sigurno bolje razumjeli djecu poput Brune, na što je učiteljica dječaka ukratko podsjetila koje su glavne karakteristike autističnih osoba i zatim dodala kako i drugi učenici to itekako trebaju znati. Nakon zvona koje je najavilo kraj školskog odmora, dječak je bojažljivo ušao u učionicu svoga razreda jer se bojava da će se djeca nastaviti šaliti na Brunin račun, no naprotiv, svi su zajedno s učiteljicom bili zaokupljeni lijepljenjem raznih slika na ploču te je on mogao mirno sjesti na svoje mjesto. Slike na ploči prikazivale su ljude različite dobi kako rade razne stvari, a svi su imali poremećaj iz spektra autizma, stoga je učiteljčina poruka djeci bila ta da se svatko može razlikovati od drugih i činiti stvari na svoj način, ali je pritom jednako vrijedan, a dječak se tada prisjetio kako njegov brat Bruno jako dobro svira bubnjeve i da bi zbog te vještine u budućnosti mogao svirati u nekom bandu. Učiteljica je kasnije svima objasnila što znači imati poremećaj iz spektra autizma i na koji način te osobe funkcioniraju. Kasnije, poslije sata, dječak se nasamo zahvalio učiteljici jer je upoznala ostalu djecu s temom poremećaja iz spektra autizma, što ga je ohrabrilo da se više ne srami svojega brata i ne ostavlja ga samog, posebice u teškim trenucima (Moore-Mallinos, 2009).

Analiza i pristup tematici teškoća i invaliditeta

Analizirajući sastavne elemente ovog književnog djela, ako polazimo od onih paratekstualnih, možemo utvrditi kako je ovo zapravo formatom tanka i lagana slikovnica mekih korica, a već iz samog naslova vrlo lako možemo zaključiti i koja je tema priče, obzirom da nam se ona tu i sama otkriva. Unutrašnjost slikovnice obiluje ilustracijama živih boja koje dosljedno prate tekstom opisane događaje, dok je sam tekst jednostavno i razumljivo oblikovan te lako čitljiv, uz nekoliko neskladno uklopljenih i formuliranih pojmova kojima je opisan sam poremećaj iz spektra autizma. Sveobuhvatno, slikovnica je izrazito pogodna za djecu nižeg školskog uzrasta jer su likovi okarakterizirani realno, upravo onako kako priliči tipičnom školskom okruženju, a sama priča je ispričana iz dječje perspektive jednostavnim i lako razumljivim jezikom. Na kraju slikovnice postoji objašnjenje i smjernice s kratkim savjetima za raspravu s djecom o poremećajima iz spektra autizma za roditelje i odgajatelje, kako bi što mladi čitatelji što točnije razumjeli, protumačili i vrednovali ovo djelo.

Kao centralni lik s teškoćom u ovoj je priči prikazan dječak po imenu Bruno. On je u priči zapravo potpuno pasivan lik i o njemu saznajemo isključivo preko njegova starijeg brata, ujedno i pripovjedača, koji opisuje Brunu iz vlastite perspektive. Stoga je iz priloženih opisa moguće utvrditi kako je Bruno dječak s poremećajem iz spektra autizma, koji odražava ponašajne obrasce tipične za pojedince s navedenim poremećajem, što u pojedinim situacijama ne odgovara socijalnom kontekstu, pri čemu nerijetko dolazi i do izostanka socijalno-emocionalnog reciprociteta, a vidljivo je kroz inzistiranje na rutini, eholaliju, izražavanje frustracije zbog malih promjena, stereotipne kretnje te interes za specifične senzoričke podražaje.

KRITERIJI ZA ODABIR I EVALUACIJU KNJIŽEVNIH DJELA ZA DJECU I MLADE S TEMATIKOM TEŠKOĆA I INVALIDITETA (Blaska, 2004)

ISTICANJE EMPATIJE, A NE SAŽALJENJA

Kroz cijelu priču se provlači motiv težnje za izgradnjom empatije i suosjećanja spram osoba s poremećajem iz spektra autizma.

OPISIVANJE PRIHVAĆANJA, A NE ISMIJAVANJE

Na početku priče je opisana situacija u kojoj je Bruno, dječak s poremećajem iz spektra autizma zbog svoje specifične i burne reakcije, ismijan od strane druge djece koja nisu razumjela razlog njegova specifičnog ponašanja, no pripovjedač navodi kako on Brunu prihvaća upravo onakvim kakav on jest te da želi da i druga djeca prihvate Brunu sa svim njegovim specifičnostima i nauče načine kako mu mogu pristupiti i bolje ga upoznati.

NAGLAŠAVANJE USPJEHA VIŠE NEGO NEUSPJEHA

Pripovjedač ističe kako je Bruno izrazito vješt u aktivnosti sviranja bubnjeva što bi mu moglo donijeti uspjeh u budućnosti.

ISTICANJE POZITIVNIH PRIKAZA POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Pripovjedač od samog početka svoga brata Brunu opisuje u pozitivnom svjetlu, fokusirajući se na njegove kvalitete i jake strane, dok su također osobe s poremećajem iz spektra autizma, tijekom radionice koju je provela učiteljica, prikazane izvodeći aktivnosti koje su bile od njihova posebnog interesa te su u istima bile vrlo uspješne.

POMAGANJE DJECI U STJECANJU TOČNIH POIMANJA INVALIDITETA ILI KRONIČNIH BOLESTI

Učiteljica je kroz pripremljenu radionicu djeci podrobnije, i na njima razumljiv način, protumačila značenje i karakteristike poremećaja iz spektra autizma.

ISKAZIVANJE POŠTOVANJA SPRAM OSOBA S INVALIDITETOM ILI KRONIČNIM BOLESTIMA

Pripovjedač nije niti u jednom trenutku osudio Brunu zbog njegove burne reakcije, već je izrazio želju da i druga djeca nauče poštivati specifičnosti Bruninog ponašanja te tako preveniraju moguće neugodnosti.

ISTICANJE I ZAUZIMANJE STAVA »JEDAN OD NAS«, A NE »JEDAN OD NJIH« SPRAM POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Pripovjedač je izrazio želju da se Brunu tretira na jednak način kao i svu drugu djecu u školi, odnosno da ga djeca imaju priliku upoznati i spoznati sve njegove kvalitete.

KORIŠTENJE TERMINA KOJI SE ODOSE PONAJPRIJE NA POJEDINCA, A TEŠKOĆA ILI INVALIDITET SE MOŽE NAKNADNO NAVESTI

Pripovjedač na samom početku, ali i kasnije, ukazuje na Brunine kvalitete, točnije opisuje ga onakvim kakvim ga on vidi, dok teškoću spominje isključivo u svrhu objašnjenja neočekivane Brunine burne reakcije u školskoj blagovaonici.

OPISIVANJE POJEDINCA S TEŠKOĆAMA ILI KRONIČNOM BOLEŠĆU REALNO BEZ UVELIČAVANJA ILI PONIŽAVANJA NJIHOVIH SPOSOBNOSTI

Bruno je u priči opisan sasvim objektivno i realno jer on, kao i svi, može imati svoje dobre i manje dobre dane te pritom reagirati na različite načine.

PORTRETIRANJE LIKOVA U REALNOJ MANIRI

Svi su likovi portretirani potpuno objektivno i realno, obzirom da je u priči opisana jedna sasvim tipična situacija iz školskog okruženja i samim time likovi sadrže one karakterne osobine i načine reagiranja koje nerijetko susrećemo kod pojedinaca u svakodnevnom životu.

Evaluirajući ovo književno djelo prema smjernicama autorice Blaska (2004), zaključuje se kako su ovom slučaju poštivani i zadovoljeni svi elementi kako bi se djelo smatralo prikladnim za korištenje u radu i edukaciji djece niže osnovnoškolske dobi. Dječak, koji je preuzeo ulogu pripovjedača, je Brunu, svoga brata s poremećajem iz spektra autizma, opisao vrlo realno sa svim karakteristikama njegove osobnosti i onako kako ga on iz svoje perspektive doživljava. Generalno gledajući, time se vrlo lako zaključuje kako je svaki detalj ove priče pomno osmišljen i realiziran kako bi se čitateljima prenijela upravo ona poruka kojom se ispunjava svrha kreiranja jedne slikovnice koja se u svojoj biti fokusira na podizanje svjesnosti o problematici različitih vrsta teškoća i invaliditeta.

4.4. Moja prijateljica ima Downov sindrom

Autorica: Jennifer Moore-Mallinos

prevela Maja Bulović

Ilustratorica: Marta Fabrega

Godina: 2009

Izdavač: Neretva, Zagreb

Broj stranica: 31

Moja prijateljica ima Downov sindrom je edukativna priča o prijateljstvu između dvije djevojčice od kojih jedna ima Down sindrom. Kroz priču je provučena tematika vršnjačkih odnosa, stvaranja prijateljstva te rušenja predrasuda spram pojedinaca s Down sindromom, kao i prevladavanje vlastitih strahova i izazova, a namijenjena je djeci koja su već počela samostalno čitati.

Kratak sadržaj

Priča je ispričana iz perspektive djevojčice tipičnog razvoja, koja se na samom početku obraća čitateljima i postavlja pitanje imaju li oni prijatelja ili prijateljicu koji su posebni te navodi kako ona ima najbolju prijateljicu Martu, koju je upoznala u ljetnom kampu. U tom kampu, djeca su bila podijeljena u grupe prema dobi i organizirani kao mlađi, srednji i stariji te je ona pripadala srednjoj grupi obzirom da joj je bilo osam godina. Navodi kako je svaka grupa imala svoga voditelja, a njezina se voditeljica zvala Tereza i kako djevojčica navodi, bila je divna. Kao grupa imali su osmišljene raznolike zanimljive aktivnosti, pecali, kupali se, igrali odbojku, pohađali likovnu radionicu, itd. Na kraju prvog tjedna voditeljica ih je obavijestila kako će se grupi pridružiti nova djevojčica po imenu Marta. Marti će na početku, ali i kasnije trebati pomoć kako bi se osjećala dobrodošlom te želi da joj netko od djece bude pri ruci dok se ne snađe, stoga je upitala djevojčicu želi li prihvatiti taj zadatak, a ona je uzbuđeno pristala obzirom da je to značilo kako ona od sve djece u svojoj grupi ima najviše iskustva i povjerenje voditeljice. Njih dvije su trebale većinu vremena provoditi zajedno, a od ostale djece se očekivalo da budu

strpljivi i imaju razumijevanja jer Marta ima Down sindrom te će joj zbog toga ponekad trebati dodatna pomoć u aktivnostima koje su radili svakoga dana, a možda ponajviše na završnoj večeri kada će svaki polaznik kampa pred svom djecom predstaviti neki od svojih talenata. Djeca su se pomalo bojala Martinog dolaska jer nisu znali puno o Down sindromu, zbog čega je čak jedan dječak izjavio kako bi im Marta možda mogla prenijeti taj svoj sindrom i ne bi li ona zbog toga trebala ići u poseban kamp. Voditeljica je, vidjevši zbunjenost na njihovim licima, napomenula kako je kamp namijenjen svojoj djeci te iskoristila priliku i objasnila im što je to Down sindrom, odnosno navela kako se svi rađamo s genima, sićušnim komadićima tvari u našem organizmu, a jedino se osoba s Down sindromom razlikuje po tome što se rađa s jednim genom, odnosno komadićem više i zbog toga su takve osobe vrlo slične jedne drugima, preciznije imaju okruglo lice, velike oči, kratke ruke i noge, malene uši i usta te mogu imati problema sa sluhom i vidom. Obzirom na spoznaje koje je neposredno naučila, djevojčica je na dan susreta s Martom bila nervozna i uzbuđena jer nije bila sigurna kako će Marta reagirati i što ako odbije njezinu pomoć, no Marta je već od prvog trena pokazala kako uživa u društvu djevojčice i cijelo se vrijeme smijala njezinim šalama. Djevojčica navodi kako Marti nisu išle sportske aktivnosti, ali je bila vrlo dobra u likovnoj radionici, osobito u lončarstvu, a kada je došao dan prezentacije talenata djevojčica je čak htjela odustati, ali ju je Marta ohrabрила te su zajedno nastupile tako što je Marta svirala gitaru, a djevojčica def i pritom otpjevale jednu pjesmu koju su naučile u kampu. Bile su sjajan par. Nakon kampa postale su nerazdvojne toliko da je Marta odlučila podučiti djevojčicu sviranju gitaru te je tako djevojčica shvatila kako i ona ponekad treba pomoć i da je to sasvim u redu (Moore-Mallinos, 2009).

Analiza i pristup tematici teškoća i invaliditeta

Analizirajući sastavne elemente ovog književnog djela, ako prvotno polazimo od onih paratekstualnih, skoro identično kao i kod slikovnice *Moj brat je autist*, možemo utvrditi kako se ova slikovnica ne ističe svojim formatom obzirom da je vrlo tanka i lagana, a k tome već iz samog naslova i slike djevojčice na kojoj prepoznajemo karakteristike koje se vežu uz sindrom Down, zaključujemo i predviđamo tematiku koja se obrađuje unutar korica. Unutrašnjost slikovnice obiluje živim i toplim bojama raspoređenim po ilustracijama koje svojim sadržajem dosljedno prate tekstom opisane situacije, dok je tekst jednostavno i razumljivo uobličen i lako čitljiv te su svi likovi okarakterizirani realno, obzirom da i u ovom slučaju priča ispričana iz dječje perspektive, čime donosimo zaključak kako je slikovnica izrazito pogodna za djecu nižeg školskog uzrasta. Ovdje također na samome kraju postoji dodatak koji sadrži objašnjenje i

smjernice za roditelje i odgajatelje koje se referiraju na specifičnosti Down sindroma kako bi mogli lakše inicirati raspravu s djecom o navedenoj tematici te bi oni tako što ispravnije razumjeli, protumačili i vrednovali priloženo djelo.

U ovoj je priči kao lik s teškoćom prikazana Marta, djevojčica sa sindromom Down. O Marti saznajemo preko njezine prijateljice koja ju opisuje kao veselu i vedru, onako kako bi ona opisala i svaku drugu djevojčicu tipičnog razvoja, osim što je Marta u određenim situacijama malo sporija od ostalih i ponekad joj je potrebna pomoć, no s druge pak strane postoji mnoštvo drugih aktivnosti u kojima je Marta posebno dobra poput lončarstva, kreativnog izražavanja i sviranja gitare.

**KRITERIJI ZA ODABIR I EVALUACIJU KNJIŽEVNIH DJELA ZA DJECU I
MLADE S TEMATIKOM TEŠKOĆA I INVALIDITETA**
(Blaska, 2004)

ISTICANJE EMPATIJE, A NE SAŽALJENJA

Cjelokupni sadržaj priče odiše težnjom ka izgradnji empatije i suosjećanja spram osoba koje se po određenim karakteristikama mogu razlikovati od tipične populacije.

OPISIVANJE PRIHVAĆANJA, A NE ISMIJAVANJA

Voditeljica grupe je djeci objasnila da će djevojčici Marti eventualno trebati pomoć kako bi se među njima osjećala dobrodošlom i prihvaćenom, sve ih je zamolila za strpljenje i razumijevanje te također angažirala djevojčicu pripovjedačicu da Marti bude pri ruci ukoliko joj to bude bilo potrebno.

NAGLAŠAVANJE USPJEHA VIŠE NEGO NEUSPJEHA

Na kraju priče je navedeno kako su obje djevojčice bile podrška jedna drugoj, tako pobijedile strah i nastupile na priredbi te zajedničkim trudom postigle uspjeh.

ISTICANJE POZITIVNIH PRIKAZA POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

U priči je Marta prikazana pozitivno, pri čemu su istaknute njezine kvalitete i sposobnosti u kojima je posebno vješta, štoviše na kraju je navedeno kako je upravo Marta pomogla djevojčici pripovjedačici pobijediti strah ohrabrivši je i obećavši kako će ju podučiti sviranju gitare te su na taj način djevojčice zamijenile uloge u pružanju međusobne podrške.

POMAGANJE DJECI U STJECANJU TOČNIH POIMANJA INVALIDITETA ILI KRONIČNIH BOLESTI

Voditeljica se potrudila svoj djeci na što primjereniji i njima razumljiv način pomnije približiti Down sindrom, objasnivši kako do njega dolazi i koje se specifičnosti funkcioniranja vežu uz taj sindrom te koje su tipične fizičke karakteristike pojedinaca s Down sindromom.

ISKAZIVANJE POŠTOVANJA SPRAM OSOBA S INVALIDITETOM ILI KRONIČNIM BOLESTIMA

Vidljivo je kako je u priči djevojčica Marta uživala jednako poštovanje kao i sva ostala djeca.

ISTICANJE I ZAUZIMANJE STAVA »JEDAN OD NAS«, A NE »JEDAN OD NJIH« SPRAM POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Voditeljica je djeci napomenula kako je kamp u kojem sudjeluju namijenjen svima te je, nakon što su pojedina djeca izrazila svoju zabrinutost zbog nove i nepoznate djevojčice s Down sindromom, dodala kako je Marta njihova vršnjakinja i zaslužuje jednake mogućnosti kao i sva ostala djeca.

KORIŠTENJE TERMINA KOJI SE ODOSE PONAJPRIJE NA POJEDINCA, A TEŠKOĆA ILI INVALIDITET SE MOŽE NAKNADNO NAVESTI

Djevojčica pripovjedačica na samom početku navodi kako ima prijateljicu po imenu Marta, doduše navodi i kako je Marta posebna, no time nam ne daje do znanja da Marta ima određene teškoće već da djevojčica smatra njihovo prijateljstvo nečim posebnim te tek kasnije kroz priču i posredstvom lika voditeljice saznajemo da je Marta zapravo djevojčica s Down sindromom.

OPISIVANJE POJEDINCA S TEŠKOĆAMA ILI KRONIČNOM BOLEŠĆU REALNO BEZ UVELIČAVANJA ILI PONIŽAVANJA NJIHOVIH SPOSOBNOSTI

Djevojčica Marta je opisana realno, sa svim svojim kvalitetama i sposobnostima, točnije navodi se kako joj je tijekom sportskih aktivnosti bilo potrebno nešto više vremena, dok je u aktivnostima koje su obuhvaćale likovnu radionicu i lončarstvo bila posebno vješta.

PORTRETIRANJE LIKOVA U REALNOJ MANIRI

Likovi u priči su prikazani potpuno realno, što je posebice vidljivo u reakcijama dječjih likova budući da im je na početku Down sindrom kao genetsko odstupanje bio nepoznat te su oni, kako to i često biva, dolazak djevojčice Marte protumačili kao nešto nepoželjno i tajnovito jer nisu znali koje su karakteristike takvih osoba, štoviše u toj mjeri da se čak u jednom trenu jedan dječak upitao hoće li to kao neka tipična zarazna bolest »preći« i na njih, dok se s druge strane djevojčica pitala hoće li biti dovoljno dobra za Martu i što ako Marta odbije njezinu pomoć.

Evaluirajući ovo književno djelo prema smjernicama koje je predložila Blaska (2004), kao i kod slikovnice *Moj brat je autist*, obzirom da je riječ o istoj autorici, vidljivo je i neosporno kako je pri kreiranju samog djela pažnja bila usmjerena na zadovoljavanje svih definiranih kriterija kako bi djelo bilo prikladno za korištenje u edukativne svrhe te primjereno djeci koja pohađaju niže razrede osnovne škole. U priči od samog početka fokus nije na djevojčici s Down sindromom, već na okolini koja se njoj treba prilagoditi i osigurati adekvatnu podršku, što je i postignuto posredstvom voditeljice, odnosno grupne animatorice, koja je preuzela ključnu ulogu facilitatora kako bi time sva djeca stekla primjerene spoznaje o navedenoj teškoći i u skladu s njima pristupali pojedincima s Down sindromom, ali i ostalima s drugim vrstama teškoća, odnosno invaliditeta.

4.5. Priča o Vedranu

Autorica: Cila Baričević

Ilustratorica: Slavenka Milinović

Godina: 2016

Izdavač: Udruga Korablja, Zagreb

Broj stranica: 23

Priča o Vedranu je kratka o mladiću s intelektualnim teškoćama, kojom se želi potaknuti djecu, ali i odrasle na susret s osobama s intelektualnim teškoćama, kako bi se međusobno bolje upoznali i tako naučili nešto novo jedni o drugima, a namijenjena je djeci koja su već svladala vještinu samostalnog čitanja.

Kratak sadržaj

Priča započinje kratkim uvodom u kojem se čitatelja upoznaje s mladićem Vedranom i njegovim specifičnim stanjem, ali i osobinama njegova karaktera koje se nimalo ne razlikuju od onih tipične populacije te navodi kako je sve ono što se u priči nalazi opisano prema stvarnim događajima. Kako saznajemo Vedran ima dvadeset i pet godina, no svoje slobodno vrijeme voli provoditi sa svojim vršnjacima, trogodišnjom djecom jer iako je odrastao on zna i razumije u jednakoj mjeri kao i oni. Vedran voli životinje, posebice krave i zbog toga najčešće tijekom šetnje traži šibu kako bi ih sve mogao potjerati u štalu ne bi li im se desilo nešto loše kada padne mrak, a pritom mu nimalo ne smeta što ih nema u blizini te će bez obzira svakoga koga sretne upitati ima li on kravu. Kada šeta gradom, on zaviri u skoro svaki izlog tražeći štap i šešir kako to i dolikuje pravom pastiru, a šetajući ne zaobiđe niti jedan odbačeni papir stoga zajedno s majkom često podiže i u koš odlaže otpatke koji su drugi odbacili. Sljedeći je događaj posebno vezan uz Vedranovu dobrodušnost. Naime, navedeno je kako je jednom kada se s majkom zaputio na izlet, ne mogavši održati ravnotežu u tramvaju sjeo i odložio naprtnjaču na sjedalo ispred sebe, a kada na jednoj od sljedećih stanica spazio kako u tramvaj ulazi stariji gospodin, istoga trena uzeo naprtnjaču i širokim osmijehom pozovao gospodina da sjedne, a osmijeh mu

bijaše uzvraćen. Vedran je uvelike poznat po svom širokom osmijehu i stoga kada je od svojih prijatelja jednom prilikom za Novu godinu dobio spomenar s mnoštvom lijepih poruka, a jedna od njih je glasila „Vedrane, da nemaš uši, osmijeh bi ti se pružao oko glave.“. No u njegovom životu nije uvijek sve tako lijepo, ponekad na ulicama za sobom čuje pokoji ružan povik i izrugivanje te znajući da nije kao ostali tužno pogleda majku koja ga nemoćna pokušava utješiti požurujući da nastave dalje svojim putem. Iako nekada suočen sa zlobnim komentarima, dok je kod kuće rado provodi vrijeme igrajući se s djecom na ulici kada ga djevojčice čuvaju, a on presretan ponaša se kao njihov zaštitnik (Baričević, 2016).

Analiza i pristup tematici teškoća i invaliditeta

Pri analizi sastavnih elemenata ovog književnog djela, ako se pritom najprije polazi od onih paratekstualnih, vidljivo je kako je ovo djelo obzirom na svoj format tanka i lagana slikovnica, koja na svojim prednjim koricama uz naslov sadrži i tipičan prizor iz parka, točnije oslikana je na njoj jedna vesela družina tijekom igre. Bilo bi to sasvim uobičajeni prizor i ne bi toliko privlačio pažnju da se u krugu, držeći se za ruke s djevojčicama, ne nalazi i mladić u svojim dvadesetima, a postrance na klupi sjedi jedna gospođa i brižno ih motri, što nas može usmjeriti ka promišljanju i predviđanju moguće teme ove slikovnice. Slikovnica je izvan, kao i unutar korica ispunjena čistim i jasnim ilustracijama pomno odabranih boja, koje vjerno prate tekst te se također na njima mogu vrlo jasno prepoznati svi prikazani elementi. Tekst priče je uobličen korištenjem vrlo jasnih, kratkih i sažetih rečenica, čime je prenesena temeljna poruka koju ovo djelo u sebi nosi. Obzirom da je navedeno kako je priča ispričana prema istinitim događajima, svi likovi su okarakterizirani realno i objektivno, a sama radnja je jednostavna i u najvećoj mjeri opisuje svakidašnje događaje i doživljaje. Na kraju same slikovnice nalaze se pitanja za promišljanje nakon čitanja kako bi se lakše mogla pokrenuti rasprava ukoliko se ista koristi u edukativne svrhe te su uz pitanja priložene i refleksije Vedranovih prijatelja o slikovnici, što sve zajedno uklopljeno čini ovu slikovnicu izrazito pogodnom za djecu mlađeg osnovnoškolskog uzrasta.

Dvadesetpetogodišnji mladić Vedran, ujedno i glavni lik ove priče, je mladić kojemu su utvrđena motorička oštećenja i intelektualne teškoće. Iako su mu intelektualne funkcije na razini trogodišnjaka, ne možemo osporiti činjenicu kako je Vedran tijekom svog odrastanja usvojio temeljne ljudske vrijednosti i pravila pristojnog ponašanja, obzirom da on na jednostavan, prikladan i topao način inicira socijalnu interakciju s više ili manje poznatim

osobama te ih cijeni bez obzira na dob ili neke druge njihove karakteristike, zbog čega vrlo lako sklapa prijateljstva. Također, Vedran pokazuje i kako je usvojio važnost brige za okolinu u kojoj živi jer mu nije teško poniziti sam sebe i učiniti ono što su drugi u svojoj nemarnosti zaboravili, pa makar to bilo podići najobičniji papirić na travi uz pločnik te ga odložiti na primjereno mjesto. Uz sve navedeno, Vedran je svjestan kako nije kao ostali te da svoje stanje ne može promijeniti.

KRITERIJI ZA ODABIR I EVALUACIJU KNJIŽEVNIH DJELA ZA DJECU I MLADE S TEMATIKOM TEŠKOĆA I INVALIDITETA (Blaska, 2004)

ISTICANJE EMPATIJE, A NE SAŽALJENJA

Kroz cijelu priču se provlače primjeri u kojima Vedran svojim nesebičnim znakovima pažnje te brige za druge i okolinu, poziva na empatiju i razumijevanje.

OPISIVANJE PRIHVAĆANJA, A NE ISMIJAVANJA

Navodi se kako Vedran vrlo rado provodi vrijeme s mladom djecom, posebice djevojčicama, među kojima se osjeća dobrodošao i prihvaćen te kako ima krug prijatelja koji ga posebno cijene, dok s druge strane ponekad, šetajući gradom, ne može pobjeći od podrugljivih i zlih komentara koji su usmjereni prema njemu.

NAGLAŠAVANJE USPJEHA VIŠE NEGO NEUSPJEHA

Ističu se situacije u kojima Vedran svojim primjerom pokazuje kako treba činiti dobro jer će svaki čin učinjen s dobrom namjerom polučiti uspjeh.

ISTICANJE POZITIVNIH PRIKAZA POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

U priči je fokus usmjeren na Vedranove pozitivne osobine karaktera, kvalitete i jake strane te kako on time djeluje na druge jer je Vedran upravo onaj koji pristupa i svojim postupcima inicira odnos te se od njega puno toga može naučiti o brizi za drugoga i okolinu u kojoj boravimo, što je u priči posebno vidljivo iz načina na koji on u tramvaju poziva gospodina da sjedne na slobodno mjesto te kada sakuplja i primjereno odlaže otpatke koji su drugi nemarno i u žurbi odbacili.

POMAGANJE DJECI U STJECANJU TOČNIH POIMANJA INVALIDITETA ILI KRONIČNIH BOLESTI

Vedranove su teškoće opisane na početku, prije same priče te su iznesene u vrlo jednostavnoj formi s pažljivo odabranim riječima, kako bi ih i najmlađi čitatelji mogli razumjeti.

ISKAZIVANJE POŠTOVANJA SPRAM OSOBA S INVALIDITETOM ILI KRONIČNIM BOLESTIMA

Neosporno je kako Vedran uživa poštovanje od strane svojih prijatelja i bližnjih, a to je najbolje oslikano kroz poruke koje je jednom prilikom, uklopljene u šareni spomenar, od njih dobio na dar, a neke od njih su glasile: »*Ostani i dalje tako zlatan!*« (...) »*Ti si sunce koje toplo sjaj!*« (Baričević, 2016).

ISTICANJE I ZAUZIMANJE STAVA »JEDAN OD NAS«, A NE »JEDAN OD NJIH« SPRAM POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Iz opisanih situacija uistinu je vidljivo kako je Vedran prihvaćen od strane svojih prijatelja, bližnjih i pojedinaca kojima nesebično pruži svoju pomoć te ga oni smatraju »svojim«, no i dalje ne može potpuno pobjeći od iznenadnih i neugodnih situacija izazvanih od strane pojedinih osoba.

KORIŠTENJE TERMINA KOJI SE ODOSE PONAJPRIJE NA POJEDINCA, A TEŠKOĆA ILI INVALIDITET SE MOŽE NAKNADNO NAVESTI

U priči se opisuju situacije iz Vedranova svakodnevnog života, dok su teškoće opisane na početku, odvojeno od same priče i objašnjene vrlo diskretno.

OPISIVANJE POJEDINCA S TEŠKOĆAMA ILI KRONIČNOM BOLEŠĆU REALNO BEZ UVELIČAVANJA ILI PONIŽAVANJA NJIHOVIH SPOSOBNOSTI

Kako se ne bi stekao netočan dojam da je Vedranu bez obzira na prisutne teškoće u njegovu životu sve bajno, najbolje govori dio priče u kojem je on izvrgnut ruganju i neugodnim komentarima, što ga itekako pogađa jer on razumije kako nije kao ostali i u isto to vrijeme svjestan kako svoje stanje ne može promijeniti.

PORTRETIRANJE LIKOVA U REALNOJ MANIRI

Obzirom da se u priči opisuju svakodnevne situacije koje svoje uporište imaju u događajima iz stvarnog života, svi su likovi portretirani na realan način sa svim svojim karakterističnim crtama ličnosti.

Prosudjujući o ovome književnom djelu obzirom na smjernice koje je 2004. godine predložila Blaska, vrlo se lako dolazi do zaključka kako slikovnica *Priča o Vedranu* svojim sadržajem, tematikom i opsegom itekako zadovoljava postavljene kriterije jer na primjeren način prenosi poruku o teškoćama i invaliditetu. Svojom jednostavnošću i pristupom kojima se ruše predrasude, Vedran nas poziva da zastanemo, bolje promotrimo svijet oko sebe, pružimo drugome ruku, uputimo osmijeh ili učinimo malu gestu pažnje čime itekako možemo učiniti ovaj svijet ljepšim.

4.6. Humandel

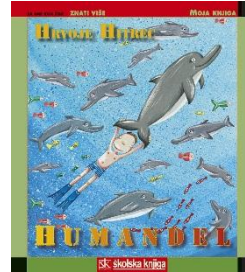
Autor: Hrvoje Hitrec

Ilustratorica: Pika Vončina

Godina: 2007

Izdavač: Školska knjiga, Zagreb

Broj stranica: 111

Humandel je roman za djecu i mladež o dječaku specifičnog izgleda i njegovom prijateljstvu s dupinom, koji mu pomaže spoznati sama sebe i svijet koji ga okružuje, dok se kroz cijelu priču provlači tematika zaštite i brige za planetu. Roman je namijenjen djeci u kasnom djetinjstvu koja su već razvila vještinu i naviku čitanja.

Kratak sadržaj

Na početku upoznajemo šestogodišnjeg Vida, dječaka vrlo specifičnog izgleda, točnije u njegovu fizičkom izgledu specifično je bilo to što su mu oči bile smještene na mjestu sljepoočnica, nos mu se jedva nadzirao, a donja čeljust je duljinom bila veća od gornje, no bez obzira na navedeno na licu mu se oslikavala umiljata blagost. Vid je sve do tada živio u domu za »neobičnu« djecu, dok jednoga dana nije došao na otok u pratnji ravnodušne gospođe ne bi li ondje nastavio živjeti s djedom. Djedu nije smetalo što Vid niti ne govori i dane provodi u samoći jer ni on sam nije bio izrazito komunikativna osoba, samo ga je zanimalo zna li Vid plivati te nakon što ga je jednoga dana pozvao na more, Vid je pokazao svoje izvanredne vještine i više se uopće nije odvajao od morskog plavetnila. Jedini način komunikacije koji je Vid koristio bili su kliktaji, stoga ih je djed naučio raspoznavati kako bi mogao što bolje razumjeti unukove potrebe. Djed u selu nije pričao ni sa kim osim ako to nije morao, a kada bi se oboje pojavili ljudi bi potihom komentirali Vida, dok su ga neki otvoreno ismijavali, poput mladića Bepa. Jednom prilikom se djed posebno zabrinuo kada je Vid zaronio i roneći proveo nekoliko desetaka minuta ispod površine mora, što ga je zaintrigiralo i nije bio siguran kako protumačiti unukove sposobnosti. Sljedećeg je dana Vid naišao na jednog dupina s kojim je, na

svoje čuđenje, istoga trena zapodjenuo razgovor, no to je zapravo bio razgovor mislima obzirom da je navedeno kako su dupini sposobni »čitati misli«, zbog čega je dupin pomislio kako bi Vid mogao biti »humandel«, napola čovjek, napola dupin. Dupin je tako dječaku pričao mislima i pritom govorio o povijesti dupina, humandelima, starom gradu pod morem, što je Vida zainteresiralo i poželio ga je ponovno vidjeti. Njih dvoje su nastavili sa svojim susretima te je Vid upoznao i druge dupine koji su živjeli pod morem. Jednom, za velike suše, djed je s Vidom pošao u selo kako bi pribavio pitke vode, što su mu svi dopustili osim mladića Bepa, koji je pritom fizički nasrnuo na Vida, no Vid ih je oboje pogurnuo u more i vrlo lako svladao mladića koji je ostao pod morem, a djed je, vidjevši što se dogodilo, istoga trena pohitio spasiti Bepa. Iako mu je djed spasio život, Bepo je bio ogorčen i želio se osvetiti Vidu i djedu te je nakon nekoliko tjedana tijekom noći podmetnuo požar oko djedove kuće, ali su djed i Vid uz puno truda uspješno ugasili plamenu stihiju. Nadalje, jednom je na otok stigla i Vidova majka u pratnji djevojčice, želeći vidjeti kako je dječak, no njihov susret se ne pokaže dobrim potezom jer je Vid nije prepoznao i uplašeno pobjegao kada ga je ona pokušala pomilovati. Kako je vrijeme prolazilo, dupin je u Vidovu životu imao važnu ulogu, učio ga je o mnogim stvarima, ukazivao na to kako su ljudi nemilosrdni te uništavaju planetu i njezine resurse, a Vid mu je prepričavao sve događaje iz njegova života. Kako je vrijeme prolazilo dječak Vid se suočavao s mnoštvom izazova, a djedova nesretna i iznenadna smrt ga je slomila i ponukala da progovori. Kada su dupini shvatili da Vid govori, poslali su ga u grad k čovjeku po imenu Alan kako bi mu dječak prenio sva svoja saznanja i poruke koje dupini žele poslati ljudima. Kada je Vid u pratnji dupina stigao u grad, privukao je pažnju svih građana, pa čak i medija, a ljudi iz sela su bili uvjereni kako je on odgovoran za djedovu smrt te poslali čovjeka u baloneru da ga uhvati, što mu je i uspjelo, no u ključnome trenu dolazi Vidova majka i pomaže mu u bijegu i on se sakrije se na pusti otočić pod okrilje dupina. Nakon nekog vremena, dupin moli Vida da nauči više o ljudima kako bi se mogao bolje boriti protiv nepravde, on pristane i vraća se u djedovu kuću te u tajnosti počne proučavati abecedu i kasnije čitati sve knjige koje je pronašao, doslovno ih je »gutao«. Ljudi su ga i dalje tražili, no ovoga puta da ga spase jer je čovjek u baloneru otkrio kako je za sve nesretne događaje bio odgovoran Bepo, a ne Vid te su se njih dvojica nagodili kako će Bepo biti slobodan ukoliko pronađe Vida. Bepo ga je na kraju pronašao u djedovoj kući, nakon čega je tamo došla i Vidova majka presretna zbog dječakovog intelektualnog napretka. Zajedno razgovaraju o tome kako ljudi svojim nemarom uništavaju planetu, a majka na kraju Vidu prenosi poruku kako su svi ljudi uz njega i žele da im on bude predvodnik u borbi za zaštitu planeta (Hitrec, 2007).

Analiza i pristup tematici teškoća i invaliditeta

Analizom sastavnih elemenata ovog književnog djela, počevši od paratekstualnih, uviđamo kako je u ovom slučaju na prednjim koricama, uz naslov, prikazan podmorski svijet s mnoštvom ribica i dupina među kojima, držeći se za peraju jednog dupina, nalazi dječak netipičnog lica i širokog osmjeha, što nam sve zajedno ne otkriva mnogo o samoj temi djela, već nas ostavlja da sami prionemo u otkrivanje odgovora o njihovu značenju. Svojim formatom ovo je roman koji broji nešto manje od stotinu stranica, koje su većinom ispunjene tekstem uz poneku, pomalo stiliziranu ilustraciju koja dosljedno oslikava pripadajući tekst. Tekstom, roman je primjeren starijim osnovnoškolcima koji su već dobro svladali vještinu čitanja s razumijevanjem obzirom da sadrži poneke izraze koji se ne koriste u svakodnevnom govoru, ali su za lakše praćenje objašnjeni na dnu pripadajuće stranice, dok je radnja ispunjena neočekivanim zapletima, koji vješto zadržavaju pažnju čitatelja sve do samoga kraja.

Vid, glavni lik ove priče, je plašljiv dječak specifičnog izgleda i nerazvijene verbalne komunikacije, koji je izrazito povučen i nezainteresiran za interakciju s drugima. Svojim specifičnim izgledom privlači poglede i izraze čuđenja zbog čega je često bio izrugivan, diskriminiran i odbačen. S druge pak strane, njegove su vještine, razvijene životom uz more, prikazane kao nadljudske, točnije on je po drevnoj teoriji »humandel« spoj između čovjeka i dupina, za kojeg se na kraju ispostavlja da posjeduje identične sposobnosti kao i tipična populacija, samo što su one bile skrivene duboko u njemu te ih je trebao otkriti. Tako iznenada, počevši s učenjem i proučavanjem literature, Vid vrlo lako i brzo uspjeva svladati temeljne akademske vještine.

KRITERIJI ZA ODABIR I EVALUACIJU KNJIŽEVNIH DJELA ZA DJECU I MLADE S TEMATIKOM TEŠKOĆA I INVALIDITETA

(Blaska, 2004)

ISTICANJE EMPATIJE, A NE SAŽALJENJA

Tijekom priče se uglavnom provlači motiv sažaljenja prema dječaku Vidu zbog njegova specifičnog fizičkog izgleda i nemogućnosti verbalne komunikacije.

OPISIVANJE PRIHVAĆANJA, A NE ISMIJAVANJA

Jedina osoba koja je dječaka Vida od samog početka prihvatila je bio njegov djed, dok su ga drugi otvoreno ismijavali i upućivali mu podrugljive komentare, a tek na samom kraju su spoznali da su bili previše grubi prema dječaku i nastojali su to ispraviti.

NAGLAŠAVANJE USPJEHA VIŠE NEGO NEUSPJEHA

Navedeno je kako se dječak vrlo lako prilagodio životu na moru i pustom otoku te je pritom svladao gotovo sve vještine koje su mu bile potrebne za takav način života.

ISTICANJE POZITIVNIH PRIKAZA POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Nije moguće pronaći primjere koji bi se odnosili na navedeni kriterij.

POMAGANJE DJECI U STJECANJU TOČNIH POIMANJA INVALIDITETA ILI KRONIČNIH BOLESTI

Nije moguće pronaći primjere koji bi se odnosili na navedeni kriterij.

ISKAZIVANJE POŠTOVANJA SPRAM OSOBA S INVALIDITETOM ILI KRONIČNIM BOLESTIMA

Nije moguće pronaći primjere koji bi se odnosili na navedeni kriterij.

ISTICANJE I ZAUZIMANJE STAVA »JEDAN OD NAS«, A NE »JEDAN OD NJIH« SPRAM POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Dječak Vid je većinu vremena provodio s dupinima obzirom da su ga jedino oni prihvatili, dok su ga ljudi iz njegove okoline odbacili i smatrali »jednim od njih«, što se promijenilo tek na samome kraju priče.

KORIŠTENJE TERMINA KOJI SE ODOSE PONAJPRIJE NA POJEDINCA, A TEŠKOĆA ILI INVALIDITET SE MOŽE NAKNADNO NAVESTI

Nije moguće pronaći primjere koji bi se odnosili na navedeni kriterij.

OPISIVANJE POJEDINCA S TEŠKOĆAMA ILI KRONIČNOM BOLEŠĆU REALNO BEZ UVELIČAVANJA ILI PONIŽAVANJA NJIHOVIH SPOSOBNOSTI

Dječak Vid je prikazan kao nadljudsko biće, odnosno »humandel« spoj između čovjeka i dupina.

PORTRETIRANJE LIKOVA U REALNOJ MANIRI

Likovi koji predstavljaju stvarne osobe portretizirani su realno, dok su dupini personificirani, odnosno dodijeljena im je mogućnost govora i osobine ljudi.

Evaluirajući ovo književno djelo prema smjernicama koje je predložila Blaska (2004), utvrđuje se kako ono svojom tematikom, opisanim događajima i terminologijom odstupa od kriterija koji se moraju zadovoljiti kako bi bilo prikladno za korištenje u radu s djecom i mladima na osnaživanju njihovih stavova spram teškoća i invaliditeta. Neosporno, ovdje vrlo lako možemo pronaći sve negativne komponente koje je Blaska navela kao neprihvatljive, a k tome i glavni lik, dječak Vid je prikazan kao nadljudsko biće, odnosno »humandel« spoj između čovjeka i dupina, što uvelike zalazi u granice znanstvene fantastike, a ne inkluzivne literature. Nadalje, na samome kraju dječak Vid shvaća kako posjeduje jednake mentalne sposobnosti kao i drugi ljudi te da je zapravo cijelo vrijeme sva njegova mudrost bila potisnuta duboko u njemu i samo ju je trebao otkriti te iskoristiti kako bi postao prihvaćen od drugih. Stoga se dolazi do zaključka kako u ovom djelu prava namjera autora nije bila, pomoću dječaka specifičnog izgleda s teškoćama artikulacije i njegovog neobičnog prijateljstva s dupinom, baviti se konceptom teškoća i invaliditeta kao i njihovim posebnostima, već osvijestiti i upozoriti mlade čitatelje na prisutne klimatske promjene te ukazati na važnost brige o okolišu.

4.7. Marcelo u stvarnome svijetu

Autor: Francisco X. Stork

prevela Petra Matić

Godina: 2011

Izdavač: Algoritam, Zagreb

Broj stranica: 234

Marcelo u stvarnome svijetu je roman kojeg se svrstava u žanr suvremene svjetske književnosti pod nazivom »young adults«, a namijenjen je, kako i sama riječ navodi mladima, točnije adolescentima koji su već značajnije izgradili vještinu i naviku čitanja. U ovome romanu, iz perspektive osobe s poremećajem iz spektra autizma, obrađuju se tematike odrastanja, borbe s vlastitim strahovima, preispitivanje ideala, moralnosti sustava vrijednosti koji vlada među tipičnom populacijom i hrabrosti neprilagođenog pojedinca da se uhvati u koštac sa svim izazovima »stvarnoga svijeta«.

Kratak sadržaj

Marcelo Sandoval je sedamnaestogodišnji mladić koji o sebi često govori u trećem licu te ujedno navodi kako ne razumije emocije niti izraze lica, a reakcije drugih objašnjava onako kako ih je naučio u školi. Upoznajemo ga tijekom jednog od njegovih specifičnih posjeta neurologu, koji se više mogu nazvati svojevrsnim istraživanjem, i odvijaju po dva puta godišnje obzirom da je Marcelo u mogućnosti čuti »nutarnju glazbu« ili kako ju on sam naziva »NG« te stoga izaziva poseban interes kod liječnika neurologa. Živi u predgrađu Bostona s majkom Aurorom, medicinskom sestrom, ocem Arturom, odvjetnikom i starijom sestrom Yolandom, studenticom te kada o njima govori uvijek ih oslovljava imenom. Umjesto u obiteljskoj kući, s psom Namuom živi u kućici na drvetu, koju mu je sestrin razred izgradio kao školski projekt jedne godine. Spominje kako pohađa privatnu specijalnu školu Paterson, gdje se osjeća jako dobro te također tamo pomaže pri brizi za terapijske ponije za djecu s teškoćama i ushićeno navodi kako će naredno ljeto prije završnog razreda srednje škole moći svaki dan raditi u

programu terapijskog jahanja i to ga posebno veseli. U slobodno vrijeme voli promišljati o religiji i filozofiji te razgovarati o njima s majčinom prijateljicom rabinicom Heschel, a kada je uzrujan koristi termin »prisjećanje« kako bi se mogao sjetiti »nutarnje glazbe (NG)« ili nekih tekstova vjerske tematike koje voli čitati i to ga smiruje. Njegovi planovi za ljeto odlaze u drugi plan kada otac od njega zatraži da, umjesto s ponijima, to ljeto provede radeći u njegovom odvjetničkom uredu jer bi tako mogao najbolje spoznati i osjetiti »stvarni svijet« te poboljšati svoje komunikacijske vještine. K tome je otac uvjeren kako je Marcelo spreman zadnji razred pohađati u državnoj školi među tipičnim vršnjacima, nego u zaštićenom okruženju škole Paterson koju je do sada pohađao. Marcelo se tome protivi, no ipak prihvati nagodbu s ocem da će, ukoliko provede ljeto u odvjetničkom uredu, na kraju sam moći odabrati u koju će školu ići. Na svome novome poslu susreće se s potpuno novim pravilima ponašanja koji vladaju u »stvarnom svijetu« te upoznaje različite osobe, među kojima najviše vremena provodi s lijepom i neobičnom suradnicom Jasmine i Wendellom, sinom suvlasnika odvjetničkog ureda. Iz Marcelova razgovora s drugim ljudima saznajemo da je njegovo stanje najbliže onom koji se može opisati kao Asperger sindrom, obzirom da je svakom radoznom pojedincu bio spreman pobliže objasniti glavne karakteristike svog stanja. Marcelova prisutnost među neupućenim ljudima u odvjetničkom uredu izaziva pomutnju i iznenađenje jer su očekivali da on nije sposoban izvršavati jednostavne naloge, a kamoli dijeliti poštu i slagati službene spise, što je svakoga dana činio. Kako dani odmiču, Marcelo se suočava s čitavom paletom novih osjećaja i dilema koje do sada nije osjetio i nije siguran kako ih protumačiti te navodi kako mu je najteže zapodjenuti neobavezni razgovor i procesuirati više od jedne radnje ili emocije odjednom, ali da se najbolje slaže s Jasmine i da mu se čini kako bi njih dvoje mogli biti dobri prijatelji. Također, kroz razgovore s Wendellom o različitim temama kao što su ljubav, spolnost, posao i partnerski odnos njihovih očeva, spoznaje kako u »stvarnom svijetu« nisu na visokoj cijeni iste moralne vrijednosti kako je ranije naučio u Patersonu i poželi učiniti sve što je potrebno da se vrati u tu školu sve dok jednoga dana, kada je slagao spise ne pronađe sliku djevojke s unakaženom polovicom lica. Istražujući spise uz pomoć svoje suradnice Jasmine, saznaje kako je tužbu djevojke sa slike po imenu Ixtel ured njegova oca odbio štiteći svog moćnog klijenta, kompaniju za proizvodnju vjetrobranskih stakala, čije je staklo zbog svoje neispravnosti ozlijedilo Ixtel. U Marcelu se tada probudi želja da ju pronađe i pomogne joj kako bi pokušao ispraviti nepravdu, što ga na kraju spaja sa »stvarnim svijetom« i donosi mnoge teškoće jer on u isto vrijeme postaje svjestan da radi protiv svojega oca i tako mnogo toga gubi, između ostalog i priliku za odabir srednje škole, no u isto se vrijeme hrabro suprotstavlja nepravdi kojoj je bio svjedok. Na kraju, iako se morao podložiti očevoj odluci shvaća kako će se moći naviknuti na

ritam državne škole, ali to neće biti toliko loše jer će kasnije ipak samostalno birati svoj put koji bi po njegovoj želji i dalje uključivao rad s ponijima za terapijsko jahanje i produbljivanje prijateljskih odnosa s Jasmine (Stork, 2011).

Analiza i pristup tematici teškoća i invaliditeta

Analizirajući elemente književnog djela, a polazeći ponajprije od onih paratekstualnih, vrlo je lako uočiti kako u ovom slučaju na prednjim koricama ne nalazimo konkretnije informacije koje bi nas trenutno obavijestile o samoj tematici djela obzirom da naslov, koji se čini kao da je ispisan običnom grafitnom olovkom s nepravilnim trodimenzionalnim slovima, i ponešto glazbenih nota ispod njega te zeleno lišće po rubovima ne otkrivaju mnogo već navode čitatelja da sam proviri i provjeri što se to nalazi unutar korica. Nadalje, ovo je roman koji svojim formatom broji nešto više od dvije stotine stranica ispunjenih isključivo tekstem, bez popratnih ilustracija osim laganih silueta grana drveta koje stoje na početku svakog od trideset i jednog poglavlja, dok je tekst romana napisan vrlo razumljivo, korištenjem pojmova i izraza iz svakodnevnog suvremenog života uz nezaobilazni dodatak pokoje vulgarne fraze, zbog čega bi se moglo zaključiti kako je roman više namijenjen mlađim punoljetnicima. Likovi su opisani i okarakterizirani posve realno i objektivno, onakvima kakve ih možemo pronaći u svakodnevnom životu, sa svojim vrlinama i manama, a radnja obiluje mnoštvom monologa, dijaloga i neočekivanih zapleta kojima autor zadržava pozornost i interes čitatelja.

Glavni lik Marcelo, mladić sa sindromom Asperger, prepričava svoj život iz vlastite perspektive, pri čemu najčešće o sebi govori u trećem licu i napominje kako se ne smatra drugačijim, već kako samo funkcionira na specifičan način koji je pomalo različit od onoga tipične populacije. Specifičnosti njegova funkcioniranja ogledaju se u potrebi za rutinom, temeljitom prethodnom organizacijom svih dnevnih aktivnosti, točnošću, predvidljivošću svih mogućih pitanja koje mu pojedinci mogu eventualno postaviti, upotrebom jasne i razumljive terminologije tijekom konverzacije i identičnim stilom odijevanja obzirom na godišnje doba. Nadalje, navodi kako mu je teško razumjeti izraze emocija te započeti ili sudjelovati u jednostavnom i neobaveznom razgovoru ukoliko se ranije nije pripremio za isti, a odlazak na novi posao u odvjetnički ured za njega označava izlazak iz zone komfora i suočavanje sa osobnim strahovima i izazovima koji se pred njega postavljaju, a koje sa sobom donosi »stvarni svijet«.

KRITERIJI ZA ODABIR I EVALUACIJU KNJIŽEVNIH DJELA ZA DJECU I MLADE S TEMATIKOM TEŠKOĆA I INVALIDITETA

(Blaska, 2004)

ISTICANJE EMPATIJE, A NE SAŽALJENJA

Neosporno je kako su članovi obitelji i prijatelji Marcela podržavali i bili suosjećajni, dok su s druge strane zaposlenici odvjetničkog ureda nerijetko gledali Marcela sa sažaljenjem i u tome su, bez obzira kako je vrijeme odmicalo, svi ostali dosljedni, izuzev njegove suradnice Jasmine koja ga je branila i savjetovala kako se postaviti u određenim njemu neugodnim situacijama.

OPISIVANJE PRIHVAĆANJA, A NE ISMIJAVANJA

Ovdje je također važno spomenuti kako su članovi obitelji i prijatelji Marcela prihvatili sa svim specifičnostima njegova funkcioniranja, no zapravo kroz događaje koji su se odvijali u odvjetničkom uredu može se pronaći mnoštvo primjera u kojima Marcela ostali zaposlenici smatraju manje vrijednim, izbjegavaju ga, direktno ismijavaju, uspoređuju s glavnim likom iz filma *Forrest Gump* i nikako ne mogu shvatiti što osoba poput njega radi na mjestu kao što je jedan priznati bostonski odvjetnički ured, no s vremenom ipak shvaćaju kako je Marcelo sposoban izvršavati povjerene mu zadatke te na njega polako počinju gledati kao na tipičnog mladog zaposlenika, ali se i dalje ponašaju otresito.

NAGLAŠAVANJE USPJEHA VIŠE NEGO NEUSPJEHA

Marcelov uspjeh je činjenica da je naučio funkcionirati u, kako on sam navodi, »stvarnom svijetu« te u isto vrijeme razlučiti dobro od lošega i djelovati po vlastitoj savjesti. Osim toga, Marcelo, generalno razmišljajući o uspjesima spominje posebne interese te ujedno opisuje kako osobe poput njega percipiraju svoje interese »*U Patersonu – to je škola u koju idem – radije rabimo termin 'poseban ili sveobuhvatan interes'. To je interes o kojem osoba hotimice razmišlja jer joj to predstavlja zadovoljstvo ili čak radost. Zaokuplja pozornost osobe s AS-om dotle da isključuje druge interese jer je važniji i zabavniji od bilo kojeg drugog interesa. Osobe s AS-om koje imaju poseban interes postanu stručnjaci na tom polju.*« (Stork, 2011, str. 47-48).

ISTICANJE POZITIVNIH PRIKAZA POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Obzirom da govori o sebi, Marcelo sam sebe opisuje u pozitivnom svjetlu te također pozitivno opisuje sve svoje prijatelje s teškoćama koje je upoznao u školi Paterson, no dolaskom u odvjetnički ured postavlja si mnoštvo novih pitanja koje si do tada, dok je išao u školu Paterson nikada nije trebao postaviti, a to postaje vidljivo u njegovim monolozima te

je u nastavku citiran jedan od njih »U ovom slučaju znam što slijedi nakon njezine stanke: "retardiran". Dakle, Beth je zbog nekog razloga očekivala da ću biti retardiran ili sporiji ili tako nešto, a ja sam nešto rekao ili ponudio da ću učiniti nešto što odstupa od tog očekivanja. Ali odakle joj da sam retardiran? Tko joj je tako nešto uopće rekao?« (Stork, 2011, str. 63).

POMAGANJE DJECI U STJECANJU TOČNIH POIMANJA INVALIDITETA ILI KRONIČNIH BOLESTI

Marcelo jednom prilikom, razgovarajući sa suradnicom Jasmine, realno opisuje vlastito stanje onako kako se to može pronaći u specijaliziranoj literaturi »S medicinskog stajališta, moje stanje najbolje opisuje Aspergerov sindrom. (...) Glavna obilježja AS-a, što je kratica za Aspergerov sindrom, vide se u području komunikacije i društvene interakcije, i obično postoji nekakav sveobuhvatni interes. Osoba s AS-om u tim je područjima drugačija od većine.« (Stork, 2011, str.46-47), ali i onako kako on to doživljava »Doživljavam sebe kao nekoga tko drugačije razmišlja, govori i ponaša se, ali ne kao nekog nenormalnog ili bolesnog. Ali kako da ljudima objasnim te razlike? Lakše je reći da AS najbolje opisuje moju različitost. Ljudima je ugodnije kada dobiju termin koji ima znanstveni prizvuk.« (Stork, 2011, str.46-47).

ISKAZIVANJE POŠTOVANJA SPRAM OSOBA S INVALIDITETOM ILI KRONIČNIM BOLESTIMA

Marcelo uživa poštovanje u krugu obitelji, prijatelja te suradnice Jasmine, dok ga ostali zaposlenici odvjetničkog ureda izbjegavaju ili se prema njemu odnose s nepoštovanjem.

ISTICANJE I ZAUZIMANJE STAVA »JEDAN OD NAS«, A NE »JEDAN OD NJIH« SPRAM POJEDINACA S TEŠKOĆAMA I INVALIDITETOM

Obitelj, prijatelji, a kasnije i suradnica Jasmine smatraju Marcela »svojim«, što je potpuno suprotno u slučaju zaposlenika odvjetničkog ureda.

KORIŠTENJE TERMINA KOJI SE ODOSE PONAJPRIJE NA POJEDINCA, A TEŠKOĆA ILI INVALIDITET SE MOŽE NAKNADNO NAVESTI

Na početku Marcelo opisuje način na koji doživljava svijet oko sebe i posebnosti svog funkcioniranja te tek naknadno spominje točnu dijagnozu.

OPISIVANJE POJEDINCA S TEŠKOĆAMA ILI KRONIČNOM BOLEŠĆU REALNO BEZ UVELIČAVANJA ILI PONIŽAVANJA NJIHOVIH SPOSOBNOSTI

Obzirom da govori o sebi, Marcelo svoju teškoću, odnosno način funkcioniranja smatra prirodnim bez samouveličavanja ili samoponižavanja.

PORTRETIRANJE LIKOVA U REALNOJ MANIRI

Likovi u priči su portretirani potpuno realno, sa širokom lepezom osobina, načinom reagiranja koji može varirati obzirom na okolnosti, kao i kroz ophođenje s drugima te ih je kao takve vrlo lako pronaći u poslovnom svijetu, ali i van njega.

Evaluirajući ovo književno djelo prema smjernicama autorice Blaska (2004), vidljivo je kako se ono uvelike razlikuje od prethodno prezentiranih djela, kako po tematici tako i po formatu te ciljanoj publici kojoj je namijenjena, stoga zbog svoje kompleksnosti zahtjeva specifičan pristup. Čitajući ovo djelo, neosporno je kako u njemu možemo pronaći sve elemente koje je Blaska ocijenila kao neprihvatljive u literaturi za djecu i mlade koja sadržava tematiku teškoća odnosno invaliditeta, no s druge pak strane u isto to vrijeme, kako se priča raspliće i bliži kraju, sve je više pozitivnih primjera odnosa drugih spram glavnog lika što cjelokupnu radnju drži u balansu i oslikava upravo one elemente, odnosno kriterije koje je Blaska navela kao primjerene i neophodne, čime je vidljivo kako ovo književno djelo nije napisano isključivo u komercijalne svrhe, za zabavu i razbibrigu, već kako u svojoj cjelini može poslužiti kao dobar alat za edukaciju i upućivanje mladih ljudi prema temama s kojima se mogu susresti u svakodnevnom životu, a nisu nužno o njima ranije značajnije promišljali.

Sveobuhvatno gledajući, neosporno je kako je moguće u sadržaju literarnih djela, navedenih i analiziranih kroz ovo poglavlje, pronaći likove s teškoćama, odnosno invaliditetom. Ipak, pristup tim likovima kao i opis njihovih sposobnosti i načina funkcioniranja se itekako razlikuje kroz svako pojedino djelo, budući da su, po potrebi same priče, navedeni likovi oblikovani bilo kao aktivni ili kao pasivni sudionici, čije su teškoće odnosno invaliditet posljedično postavljene u direktan fokus ili diskretno smještene u drugi plan. Ujedno, i sama struktura spomenutih djela varira te tako na početku pronalazimo slikovnicu s praktičnim uputama koje itekako djeci mogu poslužiti u svakodnevnoj interakciji s pojedincima s teškoćama i invaliditetom. Zatim dolazimo do igrokaza s personificiranim životinjskim likovima kojima su za potrebe razvoja priče dodijeljene tipične ljudske osobine, da bi se kasnije susreli s malim pripovjedačima koji iskreno govore o svojim bližnjima, izbjegavajući ih poistovjetiti s njihovom teškoćom. U tom slijedu smo upoznali i jednog mladića koji svojim primjerom ukazuje kako trebamo njegovati temeljne

ljudske vrijednosti i brinuti se za svijet u kojem živimo, a kraj njega se provukao i jedan dječak čija teškoća nije bila osmišljena kako bi pospješila inkluziju, već kako bi svratila pozornost na jednu drugu temu. Na kraju analize dolazimo do mladića s poremećajem iz spektra autizma koji direktno i sasvim jasno iz vlastite perspektive progovara o životu i svijetu aludirajući na sve njihove izazove s kojima je prisiljen svakodnevno se suočiti. Uzevši u obzir navedene spoznaje, kako je i u uvodu navedeno, sva se analizirana djela razlikuju prema dobnoj skupini djece i mladih kojoj su namijenjena, no ona ipak u svojoj srži progovaraju o problematici teškoća i invaliditeta, koja nikako ne treba ostati zanemarena, već treba biti vidljiva i dostupna kako bi ju mali i mladi čitatelji što lakše mogli otkriti i tako naučiti nešto više o njoj.

Zaključak

Posredstvom literature kao medija te ujedno njegujući čitanje kao jedan od temeljnih ciljeva obrazovanja, točnije njihovom neodvojivom vezom, neosporno je moguće djeci i mladima pomoći u stjecanju novih spoznaja te im tako indirektno omogućiti susret ili iskustvo s temama na koje do sada nisu u većoj mjeri obraćali pažnju ili koje su možda izbjegavali smatrajući ih »tabu« temama. Jedna od takvih, rijetko zastupljenih, tema s kojima se djeca i mladi susreću može se odnositi i na problematiku teškoća, odnosno invaliditeta. Budući da su stručni literarni izvori ukazali na činjenicu kako se određen, doduše gotovo neosjetan, broj malih i mladih čitatelja susreće s navedenom literaturom u školskom okruženju, obzirom da su u školama koje pohađaju takva književna djela u određenoj mjeri obuhvaćena nastavnim planom i programom ili ukoliko se u njihovoj školi organizirala posebna radionica kojom je predstavljeno književno djelo takve tematike, što je i dalje nedovoljno ukoliko se nastoji djecu i mlade uputiti na važnost stjecanja iskustava i razumijevanja problematike teškoća, odnosno invaliditeta. Stoga se postavilo pitanje postoje li književna djela na hrvatskom jeziku koja u svom sadržaju na kvalitetan način progovaraju o teškoćama i invaliditetu, točnije jasno i primjereno prenose poruku lišenu osuđivanja i diskriminacije, a mogu se ponuditi malim i mladim čitateljima ukoliko ih želimo uputiti na bolje razumijevanje navedene tematike. Uvidom u dostupnu literarnu građu, većinom preuzetu iz dječjih knjižnica, uočeno je kako postoji nekoliko književnih djela navedene tematike koja se razlikuju obzirom na dobnu skupinu djece kojoj su namijenjena. Pritom se ističe kako je većina tih djela primjerena upravo djeci koja pohađaju niže razrede osnovne škole, odnosno u fazi su stjecanja vještine samostalnog čitanja. Štoviše, poznato je kako djeca upravo u toj dobi oblikuju vlastite stavove i stoga navedena literarna djela koja zadovoljavaju potrebne kriterije mogu poslužiti u edukativne svrhe i tako pomoći malim čitateljima u kreiranju i oblikovanju pozitivnih stavova spram pojedinaca s teškoćama odnosno invaliditetom. S druge pak strane, nešto je manje djela namijenjeno starijoj populaciji djece i mladima, ali i ujedno ta literarna djela svojom kvalitetom u značajno manjoj mjeri zadovoljavaju postavljene kriterije. Iz tog razloga ih se generalno ne može smatrati inkluzivnim iako u svom sadržaju na samome kraju, nakon brojnih zapleta kao i mnoštva prikaza diskriminacije, ismijavanja i predrasuda, prikazuju pojedinca s teškoćom u pozitivnom svjetlu i prihvaćenim od strane drugih. Time se stječe dojam kao da je cjelokupna priča stvorena kako bi zadovoljila komercijalnu i zabavnu svrhu, dok je njezina edukativna zadaća postavljena u drugi plan. Stoga je u budućnosti neophodno pretražiti i prikupiti sva dostupna literarna djela na hrvatskom jeziku koja u svome sadržaju obrađuju tematiku teškoća i invaliditeta, kako bi se

mogao prirediti sustavan pregled navedenih djela. Pregled bi ujedno trebao biti dostupan svim knjižnicama i odgojno-obrazovnim ustanovama, s posebnim naglaskom na onim literarnim djelima koja su svojim sadržajem primjerena za korištenje u edukativne svrhe te njeguju inkluziju, ali i isto tako ukazati i na ona koja progovaraju o navedenoj tematici, no zbog određenih elemenata nisu odviše prikladna. Time bi se kreirao siguran putokaz koji će mlade čitatelje uputiti na kvalitetna i primjerena književna djela kojima će, indirektnim putem, oni dobiti konkretnije informacije vezane uz značenje i specifičnosti pojmova teškoća i invaliditeta.

Literatura

- Beauchamp, M., Chung, W., Mogilner, A. (2010). Disabled Literature – Disabled Individuals in American literature: Reflecting Culture(s). *Review of Disability Studies: An international Journal*, 6 (1), 4-20.
- Blaska, J. (2004). Children's Literature That Includes Characters With Disabilities or Illnesses. *Disability Studies Quarterly*, 24 (1), < <http://dsq-sds.org/article/view/866/1041>> Pristupljeno: 24. ožujka 2017.
- Ćavar, A. (2016). Razumijevanje i čitateljska kompetencija. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 60 (40), 111-119.
- Dyches, T., Prater, M., Jenson, J. (2006). Portrayal of Disabilities in Caldecott Books. *TEACHING Exceptional Children Plus*, 5 (2), <<https://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2559&context=facpub>> Pristupljeno: 11. travnja 2017.
- Dyches, T., Prater, M., Leininger, M. (2009). Juvenile Literature and the Portrayal of Developmental Disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 44 (3), 304-317.
- Fulgosi, S. (2013). Usmjerenno čitanje. U Mićanović, M. (Ur.) *Čitanje za školu i život, zbornik radova IV. simpozija učitelja i nastavnika hrvatskog jezika* (str. 116-125). Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Grenby, M. (2009). *The Cambridge Companion to Children's Literature*. New York: Cambridge university press.
- Hughes, C. (2012). Seeing Blindness in Children's Picturebooks. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, 6 (1), 35-51.
- Kefurt, N. (2017). Slikovnica kao sredstvo uvida u perspektive učenika niže osnovnoškolske dobi o odraslim osobama s intelektualnim teškoćama. Seminarski rad u okviru kolegija Kvalitativne metode istraživanja, mentor doc. dr. sc. N. Lisak, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu (neobjavljen rad)
- Kurtts, S., Gavigan, K. (2008). Understanding (Dis)abilities through children's literature. *Education Libraries: Childrens Resources*, 31 (1), 23-31.

- Kuvač-Levačić, K. (2013). Razvoj i vrste čitanja, tipologija čitatelja s obzirom na čitanje »neknjiževnih« tekstova. U Mićanović, M. (Ur.) *Čitanje za školu i život, zbornik radova IV. simpozija učitelja i nastavnika hrvatskog jezika* (str. 13-22). Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Martinović, I., Stričević, I. (2011). Slikovnica: prvi strukturirani čitateljski materijal namijenjen djetetu. *Libellarium*, 4 (1), 39-63.
- Milošević, J. (2015). Predstavljanje osoba s invaliditetom u književnosti, stripu i filmu. *CM: Communication and Media Journal*, 34, 97-120.
- Nikčević-Milković, A. (2016). Psihološka perspektiva motivacije za čitanje. *Zrno: časopis za obitelj, vrtić i školu*, 144-145.
- Nippold, M., Duthie, J., Larsen J. (2005). Literacy as a Leisure Activity: Free-Time Preferences of Older Children and Young Adolescents. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 36, 93-102.
- Ostrosky, M., Mouzourou, C., Dorsey, E., Favazza, P., Leboeuf, L. (2015). Pick a Book, Any Book: Using Children's Books to Support Positive Attitudes Toward Peers With Disabilities. *Young exceptional children*, 18 (1), 30-43.
- Piskač, D., Jurdana, V. (2013). Literarni doprinosi inkluziji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49, 173-183.
- Regan, K., Page, P. (2008). "Character" Building: Using Literature to Connect with Youth. *Reclaiming children and youth*, 16 (4), 37-43.
- Rieger, A., McGrail, E. (2015). Exploring Children's Literature With Authentic Representations of Disability. *Kappa Delta Pi Record*, 51 (1), 18-23.
- Serafini, F. (2012). Taking full advantage of children's literature. *The Reading Teacher*, 65 (7), 457-459.
- Smith-D'Arezzo, W. M., Moore-Thomas, C. (2010). Children's Perceptions of Peers with Disabilities. *TEACHING Exceptional Children Plus*, 6 (3), 2-16.
- Stričević, I. (2001). Dječja knjižnica ukorak s vremenom. U R. Javor (Ur.) *Dječja knjižnica za novo tisućljeće* (str. 6-11). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.

Vonta, T., Balič, F. (2011). Upoznavanje djece sa slikovnicama i knjigama. *Dijete, vrtić, obitelj*, 66 (17), 2-3.

Wilkins, J., Howe, K., Seiloff, M., Rowan S., Lilly E. (2016). Exploring elementary students' perceptions of disabilities using children's literature. *British Journal of Special Education*, 43 (3), 233-249.

Književna djela

Baričević, C. (2016). *Priča o Vedranu*. Zagreb: Udruga Korablja.

Dobranović, M., Krizmanić, M., Kušec, M., Marušić, A., Sabol, J. (2004). *Bontončić ili kako svima biti prijatelj*. Zagreb: Hrvatski savez udruga tjelesnih invalida.

Hitrec, H. (2007). *Humandel*. Zagreb: Školska knjiga.

Krizmanić, M. (2001). *Medo u kolicima*. Sisak: Aura.

Moore-Mallinos, J. (2009). *Moj brat je autist*. Zagreb: Neretva.

Moore-Mallinos, J. (2009). *Moja prijateljica ima Downov sindrom*. Zagreb: Neretva.

Stork, F. (2011). *Marcelo u stvarnome svijetu*. Zagreb: Algoritam.